

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 109

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF CLASSICAL AND MODERN PHILOLOGY

Volume 109

ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОБРАЗА НА СЕМЕЙСТВОТО В БЪЛГАРСКИТЕ И ИСПАНСКИТЕ ПАРЕМИИ

АКСИНИЯ ОБРЕШКОВА

Катедра „Западни езици“

Аксиния Обрешкова. ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОБРАЗА НА СЕМЕЙСТВОТО В БЪЛГАРСКИТЕ И ИСПАНСКИТЕ ПАРЕМИИ

Явлението семейство, неговата структура и междуличностните отношения вътре в него са общи за българския и испанския език. Сходството във фразеологичните единици, включени в тази тематика, говори за определени общи моменти в начина на мислене и изразяване на носителите на двата езика. От друга страна, подчертаните различия се обясняват с индивидуалността на историческия опит и самобитността на културата на двете общества.

Ключови думи: паремиология, етнолингвистика, роднински термини.

Aksiniya Obreshkova. PRINCIPAL CHARACTERISTICS OF THE IMAGE OF THE FAMILY IN BULGARIAN AND SPANISH PROVERBS

The phenomenon of the family, its structure and internal interpersonal relations are common to Bulgarian and Spanish. The similarity in phraseological units in this domain in the respective languages highlights certain common moments in the way of thinking of and preferred patterns of expression by native speakers of the two considered languages. On the other hand, underlined differences are explained by the individuality of historical experiences and originality of the culture of both societies.

Keywords: paremiology, ethnolinguistics, kinship terms.

Настоящият труд е създаден на базата на материали от испански и български сборници за народни умотворения. Разгледани са пословиците, в които има компонент идея за семейството и образа на неговите членове. Ще се опитам да извлека характеристиките, които дефинират семейството чрез тези поучителни единици.

Паремииите, които образуват семантичното поле „Семейство“, заемат особено място, тъй като семейството е „център на човешкия свят“ (Китанова 2010: 104).

Ще бъдат анализирани пословици и поговорки с основни компоненти: женитба, дом, мъж, жена, дете, майка, баща, брат, сестра, зет, снаха, свекърва, роднини, кум. Очакван резултат е дефинирането на етнокултурните стереотипи, които са свързани с представите за семейството в българската и испанската традиционна култура и тяхното съпоставяне. За тази цел съм подбрала 377 единици на испански език и 243 на български език от съответните испански и български източници: *Diccionario de refranes* на Кампос и Барейа (1975–1993), *Vocabulario de refranes y frases proverbiales* на Коресас (2000), *Refranero general ideológico español* на Мартинес Клейсер (1982), *Испански пословици* на Омайников (1993), *Български пословици и поговорки* на Стойкова (2007).

1. ОБРАЗЪТ НА ЖЕНАТА

Паремииите с ключов компонент *жена*, със значение на „омъжена жена“ и респективно *mujer* „*mujer casada, esposa*“ са съответно 72 единици на български език и 95 на испански език, което представлява сравнително голяма група. Не се наблюдава разграничение между термините жена / съпруга.

В устното народно творчество ролята на жената е представена много противоречиво – от една страна, се говори за нейната красота, благородство, трудолюбие и мъдрост, но същевременно и за нейното лекомислие, суета и хитрост, както и за нейното тежко и безправно положение.

Ще разгледам българските и испанските пословици, отнасящи се до жената, като за отправна точка ще служи отношението – отрицателно или положително – към нея в двете общества. При изучаването на паремииите за жените става очевидно, че перспективата в тях е изцяло андроцентрична, защото жената не е преценявана сама по себе си, а от гледна точка на представата, която има за нея мъжът. По този начин в патриархалните култури гласът и начинът на мислене на мъжа са представени като общ изразител и всичко, което не съвпада с това мнение, се счита за ирационално и е осъдено на мълчание. Тази идея се отразява най-вече в паремииите, които показват непълноценността и подчиненото положение на жената спрямо мъжа.

Más vale un hombre de paja que una mujer de plata. /прев. По-добре мъж от слама, отколкото жена от сребро./

Un hombre de plomo vale más que una mujer de oro. /прев. Мъж от олово струва повече от жена от злато./

И у двата народа преобладават пословиците и поговорките с тенденция за негативна оценка за жените, което води до създаване на определен стереотип у носителите на езика. От една страна, този факт може да се обясни с древните вярвания, че жената е свързана с тъмнината и тайните, а всичко тайнствено поначало плаши и не буди положителни емоции у хората. А от друга страна, отрицателният образ се базира на слабостта и непълноценността на женския пол, чрез което доминиращата мъжка фигура се опитва да бъде легитимирана. Тъй като притежава функцията да управлява, мъжът трябва да бъде морално достоен, докато за жената това се счита за ненужно, защото ролята ѝ в обществото – да ражда наследници на мъжа, под чиято власт се намира и да се подчинява пасивно на неговите намерения, не го изисква. Конфликтът между половете се отразява в пословиците и поговорките, където те имат строго определени социални роли. Всеизвестно е делението по пол, което определя на жената грижите по домакинството и раждането и отглеждането на децата. Предявяват се претенции, че само мъжът притежава власт в семейството и че трябва да я налага дори използвайки сила; че жената не е човешко същество, а нещо по-малоеценно от мъжа и трябва да бъде контролирана чрез обществена изолация и зависимост.

От една страна, могат да се отделят пословиците, в които се възхваляват способностите на жената къщовница:

A la mujer muy casera, su marido bien la quiera. /прев. Жената, която си стои у дома, мъжът ѝ много я обича./

В други случаи се намеква за опасностите, които я дебнат извън къщи:

A la mujer en su casa nada le pasa. /прев. Нищо не може да се случи на жената вкъщи./

В испанските паремии се разкрива, че мястото на жената е в дома и тя по този начин се намира в социална изолация:

La mujer y la gallina, hasta la casa de la vecina /прев. Жената и кокошката само до съседската къща./

La mujer y la gallina, por andar se pierden aina (fácilmente, pronto) /прев. Жената и кокошката, ако ги изпуснеш, лесно се губят./

En la vida, la mujer tres salidas ha de hacer: al bautismo, al casamiento, a la sepultura o monumento /прев. През живота си жената може да излезе от къщи само за да я кръстят, да я венчаят и да я погребат./

La mujer honrada, la pierna quebrada y en casa /прев. Почтената жена да си стои у дома./

A la mujer casada, el marido le basta. /прев. На омъжената жена съпругът ѝ е достатъчен./

A la mujer casada, sus hijos y su casa. /прев. На омъжената жена – децата и къщата ѝ./

El hombre, en la plaza; y la mujer, en casa. /прев. Мъжът на площада, а жената вкъщи./

С което се съгласява и българинът:

Венчана жена е с оглавник, а невенчана – без оглавник.

Жена много да не ходи.

Ако ти е драга, не я пуцай пред прага.

От друга страна, жената, която прекарва много време извън къщи или посещава много обществени прояви, например ходи често на гости или на църква, или на сватби, е обвинявана в липса на приличие и скромност, защото се предполага, че има повече възможности да се държи по неподходящ начин поради своя непостоянен характер и да се подаде на изкушението.

En la calle están las malas, y las buenas, en sus casas. /прев. На улицата са лошите жени, а добрите си стоят у дома./

Ir romera, y volver ramera. /прев. Тръгна поклонничка, а се върна курва; = Жена, която ходи по комшиите, здрава не си идва./

La mujer honesta, en su casa y no en la fiesta. /прев. Почтената жена си стои вкъщи, а не ходи по сватби./

На жена да са къси пътеките.

Ако ти е жената много лична, не я пуцай сама на сватба.

Въпреки това испанците признават, че социалната изолация на жената не-винаги е най-добрата форма да бъде държана тя в подчинение:

La mujer, por más guardar, no está más guardada /прев. Колкото и да пазиш една жена, това не значи, че е добре пазена./

No puede ser el guardar a una mujer. /прев. Жената не може да бъде опазена./

Че мъжът притежава жената, е ясно и в двата езика:

La mujer y el huerto no quieren más de un dueño /прев. Жената и градината искат само един стопанин./

Al marido, temerle, quererle y obedecerle. /прев. От мъжа трябва да се страхуваш, да го обичаш и да му се подчиняваш./

Пушка, жена и кон може човек да показва, ама назаем да ги не дава или

Жена, кон и пушка не се дават в чужда ръка. /Mujer, reloj y escopeta, no se presta./

В друга серия от пословици се счита, че жената притежава сексуална власт, която я превръща в опасна, защото чрез нея може да манипулира мъжа. Това отрицателно мнение я свързва със злите сили, с неконтролируемите природни стихии, представя я като опасно същество с множество недостатъци. Жената е опасна именно със способността си да прелъстява мъжа, да го кара да загуби самообладание и да го подчини. Предполагамата опасност е довела до сравняването ѝ с дявола; общо явление, което намира израз в следните пословици:

Lo que el Diablo no puede hacer, hácelo la mujer /прев. Което дяволът не може да стори, сторва го жената./

Donde hay mujer, hay diablo también. /прев. Където има жена, там е и дяволът./

A la mujer, el diablo le dio el saber. /прев. На жената дяволът ѝ е дал знанието./

La mujer puede tanto que hace pecar a un santo. /прев. Жената умее толкова много, че може да накара и светецът да съгреша./

и на български:

Жената е по-лукава и от дявола.

Дяволът е дявол, само жената е по-дявол.

Жена вярва няма.

Жената е дявол (съблазнител).

Фернандес Понсела (2002: 49) твърди, че жените са толкова лоши и често биват идентифицирани със самия дявол, а понякога са много по-зли и от него, тъй като го надминават по злонамереност и хрумвания, когато замислят и осъществяват дяволските си планове.

Тъй като в патриархалното семейство силата и властта са у мъжа, то жената може да постигне само с ум и хитрост това, което иска.

Представата за жената като опасно същество е съпътствана от прехвърлянето върху нея на безброй пороци и недостатъци. За жените се казва, че говорят много, че са бърбиви:

Antes le faltará al ruiseñor qué cantar, que a la mujer qué hablar /прев. По-скоро славеят няма да има за какво да пее, отколкото жената – за какво да говори./

Cien damas en un coral, todo es cantar /прев. Сто жени в хор, всичко е песен./

De mujer parlera, ningún bien se espera /прев. От бърбива жена добро да не чакаш./

A quien Dios ayuda, la mujer se le queda muda. /прев. На който Господ иска да помага, жена му става няма./

La lengua es el arma de las mujeres. /прев. Езикът е оръжието на жените./

и българските пословици:

Една жена – сто езика.

Бърбивата жена е като празна воденица.

Този недостатък води след себе си и мнението, че жените не могат да пазят тайни и поради тази причина трябва да бъдат държани настрана от важните проблеми, с които могат да се занимават мъжете:

Жена само що не знае, него няма да изкаже

и

A la mujer y a la picaza (urraca), lo que vieres en la plaza. /прев. На жената и свраката, каквото видиш на площада./

Лъжата и хитростта са сред най-големите недостатъци на жените и много от пословиците и в двата езика предупреждават за тях:

Зимно слънце и женско сърце не са да ги вярваш – завчас се променят.

Жената има за всякого пълна торба със сълзи.

Жената е като котката – на гърба си не пада.

Жена и лисица, како една майка ги е родила.

Жена се смее, кога може, а плаче, кога ще.

Mujer, viento y ventura, pronto se mudan /прев. Най менят се жена, слуга и тоя, що духа./

Cojera de perro, y lágrimas de mujer, no hay que creer /прев. На куче, което куца, и на женски сълзи вярва да нямаш./

De la mujer y del mar no hay que fiar /прев. На жената и на морето не трябва да се вярва./

En palabras de mujer, nadie se debe poner. /прев. Никой да не вярва на женски думи./

И испанските, и българските мъже се страхуват от лошата жена:

Жена без злина не бива.

Шипка без тръне, жена без злоба не бива.

Жената си крие злината като котката ноктите.

De la mar, la sal; de la mujer, mucho mal. /прев. От морето – солта, а от жената – много злини; = Зла жена – и от море по-зла, добра жена – и от имане по-добра./

Злобата е признак, който се приписва изключително интензивно на жената.

По-лош душманин няма от зла жена.

Зла жена яде повече от зла змия.

Зла зима си отива, зла жена – не.

Поради това мъжът трябва добре да избира, когато си търси съпруга, а дори и да избягва женитбата:

Antes de que te cases, mira lo que haces /прев. Преди да се ожениш, гледай кого ще вземеш./

El que se casa hace bien, y el que no se casa hace mejor /прев. Който се жени прави добре, но още по-добре прави този, който не се жени./

И с жена мъка, и без жена мъка.

И да се ожениш, и да не се ожениш, все пишман ще станеш.

Що се отнася до произхода и социалното положение на бъдещата съпруга, пословиците и в двата езика са единодушни:

Вземай жена от род, а кучка от мандра.

или

Избирай жена от сой, а куче от копая.

Гледай майката, та вземай дъщерята.

De buena vid planta la viña, y de buena madre toma la hija /прев. Засади лозето с добра пръчка и вземи жена с добра майка./

Важно е момата /невестата/ да е от добър род, известен със своето трудолюбие и почтеност. Жената трябва да бъде от добро семейство, което показва, че се е отделяло голямо внимание при избора на съпруга.

Освен това се изразява и трудността да се опознае жената и да бъде направен правилен избор:

Жената не е цвete да го помиришеш, та да познаеш какво е.

и

El melón y la mujer, malos son de conocer /прев. Пъпешът и жената трудно се познават дали са добри./

Който иска жена без кусур, без жена остава.

В някои от пословиците не се съдържа изрично терминът жена, но той се подразбира.

Среща се и идеята, че жената трябва да се избира по любов.

Дето сърцето бежи, там и окото лежи.

Жени се без любов, ходи без пушка на лов.

Любов хубост не гледа.

Любовта е сляпа.

Но испанските пословици предупреждават, че

El amor a la mujer echa al hombre a perder /прев. Любовта към жената може да погуби мъжа./

El que se casa con amor, vive con dolor. /прев. Който се жени по любов, живее в мъка./

Но освен негативното отношение към жените, което, както вече стана ясно, се корени най-вече в идеята за множеството им недостатъци – те са хитри, лукави, могат да накарат мъжа да страда, в народното творчество откриваме и друго отношение към нежния пол. Жената е крехка и слаба, затова трябва да бъде защитавана и пазена. Испанците казват:

La mujer y el vidrio siempre están en peligro. /прев. Жената и стъклото винаги са в опасност./

Цяла група пословици са насочени към възхвала на жената, но само като добра домакиня. Качествата, които се ценят, са добродетелност, възискателност и усърдност:

Зла жена – и от море по-зла, добра жена – и от имане по-добра.

Добра жена – безценен камък.

Лоша жена – вечна злина.

Който има добра жена, не му трябва рай; който има зла жена, не му трябва пъкъл.

Мъж да принася с две ръце, жена да изнася с малкия пръст, пак е празна къщата.

La mujer buena, de la casa vacía hace llena. /прев. Добрата домакиня и нейната пестеливост карат дома да просперира./

La mujer buena corona es del marido. /прев. Добрата жена е корона на съпруга си./

De buenas armas es armado, quien con buena mujer es casado. /прев. Добре въоръжен е този, който има добра съпруга./

Al hombre casado, su mujer le hace bueno o malo. /прев. Жената може да направи своя съпруг добър или лош./

La casa, la mujer la hace y la deshace. /прев. Жената може да направи къщата, но може и да я развали./

La hembra es la que hace el nido. /прев. Женската свива гнездото./

El ama brava, es la llave de su casa. /прев. Смелата стопанка е ключът на къщата./

Всички тези паремии подчертават колко важно е за мъжа да има добра жена и за повечето от тях се откриват паралели и в Библията.

В голяма част от пословиците се отбелязва значението на умната жена, като често в тях се противопоставят умната и хубавата жена:

Хубавата жена е угодна на очите, а умната на сърцето.

Умната жена струва повече.

Не хвали лична жена, а умна.

Мома гиздосия, булка поразия.

Hermosa es la buena mujer. /прев. Хубава е добрата жена./

Наблюдава се обаче и отрицателно отношение към ума на жената.

Размислена жена непрана оди.

Може да бъде отделена и темата, че красотата у жената не е важна.

Хубост къща не крепи.

Bondad y dulzura, más que donaire y hermosura. /прев. Доброта и нежност са повече от привлекателност и красота./

Compuesta, no hay mujer fea. /= Премениите са половин хубост./

Но се наблюдава и отрицателно отношение към красотата на жената.

Ако жена ти е много хубава, не я пускай сама на сватба.

Специално в испанските поговорки се отделя внимание на това, че хубавите жени изискват по-голямо наблюдение, тъй като са непрекъснато преследвани от другите мъже и най-накрая винаги се предават, поддавайки се на изкушението. Но силата на красотата е в това, че могат да постигнат всичко, което желаят.

Поради тази причина по-грозноватите жени са предпочитани, защото са по-малко желани и съответно не толкова преследвани. Могат да бъдат открити и други причини, за да бъде предпочетена една грозна жена, като например нейното богатство или зестра.

A la fea, el caudal de su padre la hermosa. /прев. Грозната жена я краси богатството на баща ѝ./

A la mujer fea, el oro la hermosea. /прев. Грозната жена златото я разкрасява./

A la fea, su mayor guarda es lo que sea. /прев. Най-добрата охрана на грозната жена е това, което е./

Но може да се срещне и признанието, че парите, донесени от жената, не носят щастие:

Con dote de mujer nadie feliz llegó a ser /прев. Със зестра на жена никой не е станал щастлив./

Entre mujer hacendosa y hacendada, la primera más me agrada. /прев. По-добре е работна жена, отколкото имотна./

Женино имане пресяда.

Женските пари не са хаирлии.

Може да бъде направен изводът, че зестрата на жената не е важна.

В народния фолклор се откриват и различни признания за това, че мъжът е зависим от жената и е подвластен на нейното влияние в семейния живот. В много от паремииите откриваме, че жената е важна и за мъжа, и за семейството.

Една поговорка гласи:

Къща без жена е кладенец без кофа. /= La casa sin mujer es como una mesa sin pan (прев. Къща без жена е като маса без хляб)./

Макар и прозаичен на пръв поглед, този образ на жената всъщност я представя като „пазител“ на боготворената някога вода, без която животът е немислим. А друга потвърждава:

Къща без жена е като стадо без овчар. /= Casa sin mujer, gente sin capitán (прев. Къща без жена – моряци без капитан)./

Тъй като някога овчари са ставали само мъжете, а стадата са били тяхна гордост – белег на заможност, паремията символично изравнява жената с мъжа и дори признава нейната роля за материалното му благоденствие. И испанците признават, че благодарение на положителните качества на жената мъжът може да се сдобие с успех:

Detrás de cada hombre de éxito hay una mujer. /прев. Зад всеки успял мъж има жена./

За това, че мъжът до известна степен зависи от жената, испанците твърдят:

Sin una mujer al lado, el hombre es desdichado. /прев. Без жена до себе си мъжът е нещастен./

La mujer es un mal, pero un mal necesario. /прев. Жената е необходимо зло./

Las mujeres donde están sobran; donde no están faltan. /прев. Жената, където е, е излишна; където я няма, липсва./

Подчертава се, че в семейството трябва да цари хармония и жената има основна роля за това.

На жената господ е мъжо.

Мъжът е вкъщи глава, а жената – душа.

Бракът е от изключителна важност за жената и затова в много от паремияте се говори колко необходим е той за нея.

Sea marido aunque sea de palo. /прев. Мъж да е, па от дърво да е; = Нека е мъжец, ако ще и от калец./

При възможната смърт на един от двамата съпрузи откриваме различия при двата народа. Ако испанците признават:

En caso de duda, que la mujer sea viuda. /прев. Ако има съмнение, по-добре е жената да е вдовица/,

тъй като

Mujer muerta, casa deshecha. /прев. Щом умре жената, къщата се разваля/;

то българите, от една страна, са съгласни:

Човек без жена – пън опален,

но от друга, казват:

Ако ще се лежи, да лежа аз, че да ми щета жената; ако ще се мре, да мре жената, че да си взема друга.

За някои жени положението им на вдовици е свързано с чувството за свобода особено ако са богати и не им се налага да се подчиняват отново на някой мъж.

Antes viuda, que casada. /прев. По-добре вдовица, отколкото омъжена./

La viuda rica, con un ojo llora y con el otro repica. /прев. Богатата вдовица с едното око плаче, а с другото – се радва./

От лоша женитба вдовството е по-добро.

Вдовицата е може би за първи път свободна в живота си и сигурно поради тази причина тя е смятана за опасна, което отново показва патриархалното мислене и е резултат от мъжката гледна точка.

Надява се като вдовица на ерген.

Да жалеем Марка, да се свати Мара.

De patas de mula y de faldas de viuda. /прев. От копитата на муле и от вдовишки поли (господ да ме пази)/

В българския език се срещат и пословици, които осъждат повторната женитба.

Нахапана чушка да не ядеш, разоставена жена да не вземаш.

В испанските паремии преобладават тези, според които при повторната си женитба жената си спомня непрекъснато за починалия си съпруг и го сравнява с новия си мъж, като все има за какво да го укорява.

La viuda nunca se olvida del primer marido, y es censura del segundo. /прев. Вдовицата никога не забравя първия си съпруг и мъмри втория./

Не така стои въпросът за мъжете, на които им се налага да сключат повторен брак. Те рядко си спомнят с благодарност първата си съпруга. Този факт

може да бъде обяснен с това, че повторната женитба се случва на една по-зряла възраст, когато мъжът трябва да глези жена си, за да не загуби грижите ѝ по време на старостта и включително да не я подбужда към изневеря особено ако е доста по-млада.

Първата ми жена – жена, втората ми – господарка, третата ми – икона.

Не бяха открити в българския език паремии, съдържащи темата, че жената е за дълго, за цял живот. Това по-скоро се отнася до мъжа:

С майка до време, а с мъж – до века.

Огромната важност на съпруга за семейството се доказва и в пословиците, в които се говори за лошото възпитание на децата на вдовицата. Жената е слаба физически и по характер. Тя няма авторитет пред децата си и им позволява всичко.

Hijo de viuda, o mal criado o mal acostumbrado. /прев. Синът на вдовицата – или е зле възпитан, или зле научен./

Скръбта по починалия съпруг не продължава дълго време както за мъжете, така и за жените.

Dolor por mujer muerta llega hasta la puerta. /прев. Мъката по починалата жена стига до вратата./

Dolor de viuda, poco dura. /прев. Мъката на вдовицата продължава кратко./
Жена мъжа толкоз помни, колкото ври отнето гърне.

В пословиците намираме също и позитивно отношение към умната жена и нейните съвети, макар и с известна доза враждебност:

El consejo de la mujer es poco, y el que no lo toma, un loco. /прев. Съветът на жената е нищо, но е луд този, който не го послуша./

En lo que el Diablo no sabe hacer, pide consejo a la mujer. /прев. За което Дяволът не знае как да направи, пита жената./

A caso repentino, el consejo de la mujer; y al del pensado, el del más barbado. /прев. При спешен случай – съвет от жена, при друг – съвет от най-брадатия./

Добре е понякога умна жена да се послушва.

На хилядата едно послушвай и жената.

Доста по-често е разбирането, че мъжът не бива да се вслушва в съветите на жената.

От женски ум без имот остана.

На жената по ума ако се водиш, ще прокопсаи.

Възхвалява се честността на жените, тъй като е важна за поколението:

La mujer casada, en el monte es albergada. /прев. Омъжената жена и в планината е защитена/

която съответства на българската пословица:

Честната жена и сред войска да влезе, пак честна ще излезе.

В много от паремията се определя, че мъжът е този, който трябва да управлява дома. Въпреки че домът се смята за естествено място на жената, тъй като тя е отговорна за грижите по него, дори и тук не може да не се подчинява на авторитета на мъжа. Следователно се смята, че е срамно жената да има доминираща роля и естествено тази ѝ роля не се одобрява.

Жена му носи калтака.

Жената не бие мъжа си, но лесно го надвива.

Дай на жената юзда, да ти опустее къщата.

Casa donde la mujer manda, mal anda. /прев. Къща, където жената командва, не върви добре./

Casa donde manda la mujer, no vale un alfiler. /прев. Къща, в която жената командва, не струва и една карфица./

Casa en que la mujer gobierna, casa enferma. /прев. Къща, която жената управлява, е болна./

В някои от пословиците се използва метонимия, като жената се замества с предмети, които са ѝ свойствени – хурка (rueda) или украшение за глава (tocado).

Con mal anda la casa donde la rueda manda a la espada. /прев. На зле върви дом, в който хурката командва сабята./

Reniego de casa que el tocado la manda. /прев. Презряна е къщата, в която гребенът командва./

В други паремии жената се оприличава на животно:

Casa perdida, donde calla el gallo y canta la gallina. /прев. Загубена е къщата, където петелът мълчи, а кокошката пее; = *Където кокошката пропее, там къщата запустее.*/

Паралелно съществува и цяла поредица от пословици и поговорки, в които се заклеиява мъжът, оставил се да бъде командван от жена си.

Cuando la mujer manda la casa, el marido es calabaza. /прев. Ако жената командва къщи, значи мъжът е тиква./

*En casa del mezquino, más manda la mujer que el marido. /*прев. В къщата на нещастника жената командва повече от съпруга си./

Докато в други паремии директно се говори за превъзходството на мъжа при ръководенето на дома и дори той е подтикван да накаже съпругата си, ако тя не се придържа към определената ѝ роля.

*Donde el gallo canta, la gallina calla. /*прев. Където пее петелът, кокошката мълчи./
*Donde hay barbas, callen faldas. /*прев. Където има бради, полите да мълчат./
A la que en mandar más que su marido se empeña, ¡leña! /прев. Жената, която иска да командва мъжа си, заслужава точилка./

Въпреки това има много пословици, които като че ли противоречат на изказаната по-горе идея. Те могат да бъдат интерпретирани в светлината на вече споменатото, че жената олицетворява до известна степен дома и със своето трудолюбие и добродетели трябва да го изгради.

En casa sin mujer, ¿qué gobierno puede haber? /прев. В къща без жена каква оправия може да има?/
*En la casa, el hombre reina y la mujer gobierna. /*прев. У дома мъжът царува, а жената управлява./
*La mujer debe gobernar la casa; y el marido, la caja. /*прев. Жената се грижи за дома, а мъжът – за парите./
Къща без жена се не върти.
Де няма жена, няма и къща.

В пословиците и поговорките се противопоставя идеята, че *работна жена е добре – мързелива жена не е добре*.

Жена работница ноще ѝ свети къщата.
Мързелива жена къща запустява.
Галена жена хурка не преде.
*Buen sol y mujer hacendosa harán tu casa dichosa. /*прев. Хубаво слънце и работна жена ще направят къщата ти щастлива./

В пословиците и поговорките темата, че жената трябва да бъде бита, се среща съвсем рядко:

Жена, ако не се бие в неделята веднъж зад врато, гнездо лови.
*A la mujer y a la burra, cada día una zurra. /*прев. Жената и магаричата всеки ден заслужават бой./

Но присъства и идеята, че жената не трябва да се бие:

Ако биеш жена си, биеш главата си.

От изложеното дотук става ясно, че образът на жената в българските и испанските пословици и поговорки е доста противоречив. Тя е представена, от една страна, с многобройни недостатъци, които да обосноват нейното неравностойно и зависимо положение спрямо мъжа; но от друга страна, се признават нейните качества като домакиня и съпруга. При сравняването и съпоставянето на образа ѝ в българските и испанските паремии бяха открити много съвпадения: жената е опасна, лукава, зла, бърлива, не може да ѝ се вярва, но от друга страна, има и своите достойнства. Различията се изразяват най-вече при идеята за социалната изолираност на жената, с цел да бъде запазена нейната чест – идея много по-добре развита в испанските паремии. Изглежда, че чувството за ревност е в основата и на паремиите на испански език, в които се говори за жените, сключили повторен брак, които си спомнят за своя първи съпруг с добри чувства.

Пословиците и поговорките са възникнали в конкретни общества, отразяват начина на живот, обичаите и нравите на конкретни народи, техните характерни черти и ги препредават през времето и пространството, макар че също има и наличие на много общоевропейски и общочовешки идеи. Но нека не забравяме, че голяма част от паремиите са свързани с една вече остаряла представа за жената и нейната роля в съвременния живот.

2. ПАРЕМИИ С КОМПОНЕНТ *МЪЖ*

Повечето пословици и поговорки се отнасят до човека по принцип, без значение от неговия пол. Паремиите, характеризиращи *мъжа*, са много по-малко на брой в сравнение с тези, които се отнасят до образа на жената. В много от тях се говори за отрицателните му черти: пианство, глупост, мързел, ревност, страхливост и др.

Пиян човек – съдран чувал.

Шапката му добре, главата му не струва.

Отиишъл да оре, ралото си забравил.

Hombres poco hombres, ni me los nombres. /прев. Мъж, който не е мъж, хич не ми го споменавай./

Antes viejo con dinero, que mozo sin seso. /прев. По-добре старец с пари, отколкото младеж без ум./

Dios nos libre de un tonto, y más si es celoso. /прев. Господ да ни пази от глупак и още повече от ревнив глупак./

Hombre largo, cabeza corta. /= Дал му господ бой, ама ум не му дал./

Hombre atrevido dura como un vaso de vino. /прев. Животът на смелчагата продължава колкото една чаша вино./

Положителните черти са следните:

На първо място може да се твърди, (идея, залегнала най-вече в българската традиция), че мъжът е за цял живот.

С майка до време, с мъж – до века.

Освен това е ясно, че мъжът е този, който трябва да издържа семейството.

Ако влизаш с празни ръце вкъщи, не се смятай за мъж.

Поради тази причина може да се счита, че мъжът е необходим.

Работа без мъж, сваткане без дъжд.

За разлика от образа на жената мъжът в народната традиция е представен предимно с положителни качества, едно от които е, че е умен.

Умните мъже си почитат жените.

Освен това той е и смел, решителен и силен.

Al hombre osado la fortuna le da la mano. /прев. Съдбата помага на смелия./

Hombre decidido vale por dos. /прев. Решителният мъж струва колкото двама мъже./

Според народните умотворения не е задължително мъжът да бъде хубав:

El hombre y el oso, cuanto más feo más hermoso. /прев. Мъжът и мечокът колкото са по-грозни, толкова по-добре; = На мъж хубост се не търси./

El hombre, que espante; y la mujer, que encante. /прев. Мъжът – да плаши, а жената – да омайва./

Това е така, защото красотата е атрибут на жената и не е необходимо мъжът да го притежава, тъй като не трябва да се забравя, че пословиците и поговорките отразяват манталитета на едно патриархално общество.

Старият мъж или дядото е един от основните персонажи, който често се характеризира иронично.

Ожени се дядо, да си има баба.

Главата му побеле, умът му не дойде.

В паремииите обикновено се отразява мъжкият поглед към света и неговата власт, като се подчертава зависимото положение на жената. За да бъдат избегнати проблемите, които възникват, когато жената се опитва да заеме водеща роля в семейството и дома, пословиците препоръчват на мъжа да се въздържа от сключване на брак или да си подсигури властта в бъдещия брак.

Quien mujer no tiene, mil males no siente. /прев. Който няма жена, няма и проблеми./

Quien no se casó, de mil males se libró. /прев. Който не се оженил, от хиляди мъки се е отървал./

Ако в тези паремии се говори колко по-добре е мъжът да остане ерген, то в други директно се описват страданията и несгодите на женения мъж.

Quien se casa, con dolor la vida pasa. /прев. Който се жени, животът му е изпълнен с болка./

Quien se casa, mal lo pasa. /прев. Който се жени, зле живее./

Трябва да бъде отбелязано, че цитираните паремии на испански език представят известна неяснота, породена от използването на относителното местоимение *quien*, лишено от всякаква разлика по пол. Според Паскуал Лопес (Паскуал Лопес 2010: 164) те обаче са насочени към мъжа, защото в латинските им варианти, откъдето произлизат, се употребява специфичното местоимение от мъжки род *qui*.

Не бяха открити български поговорки, които да препоръчват, че за човека е по-добре да си остане несемеен, отколкото да създаде семейство. По-скоро се приема, че женитбата е тежест.

Ожени се да си земеш бела на главата.

В испанските паремии, които се отнасят до идеята, че бракът е нещо лошо, се открива посланието, че е по-добре човек да остане неженен, отколкото да има несполучлив брак.

Casarse es bueno; pero es mejor quedarse soltero. /прев. Да се ожениш е добре, но по-добре е да си останеш ерген./

Bien hace quien se casa, y mejor quien no se casa. /прев. Добре прави този, който се жени, но още по-добре този, който не се жени; = *И с жена мъка, и без жена мъка.*/

Más vale soltero andar, que mal casar. /прев. По-добре е да си останеш ерген, отколкото да се ожениш несполучливо./

Тази идея е добре очертана и в българската пословица:

И да се ожениш, и да не се ожениш, все пишман ще станеш.

По-свободно могат да се тълкуват и паремииите, в които се твърди, че умният мъж или този, който добре премисля брака предварително, в крайна сметка предпочита да си остане неженен.

Quien todo lo miró, nunca se casó. /прев. Който всичко е огледал, никога не се жени./

Si el hombre bien lo pensara, en su vida se casara. /прев. Ако човек добре помисли, няма никога да се ожени./

Quien no se casó, prueba de talento dio. /прев. Който не се е оженил, е дал доказателство за ум./

Друга група паремии се базира на факта, че бракът е постоянен източник на напрежение, беспокойствие и спорове.

Quien busca mujer, busca ruido y displacer. /прев. Който търси жена, търси кавги./

Quien teniendo paz se casa, mete la guerra en su casa. /прев. Който живее спокойно и се ожени, вкарва войната у дома си./

Жена – всякога война.

Асоциацията между брака и войната може да се срещне и в други пословици, според които и двете неща са еднакво непрепоръчителни. Отново проличава андроцентризмът в народното творчество поради употребата на думата война – дейност, която е присъща без съмнение на мъжете.

Ir a guerra ni casar, no se debe aconsejar. /прев. За женитба и за бран трудно е съвет да дам./

В повечето паремии, както беше споменато и по-горе, се съветва мъжът добре да избира своята съпруга, за да не попадне на лоша и зла, каквито според фолклора са повечето жени. Но съществува и противоположното мнение, когато се говори за жената, която не е сполучила в своя брак и не си е намерила добър и грижовен съпруг.

Сключвайки брак, мъжът губи свободата си и се превръща в роб на жена си.

Quien era soltero y ya es marido, de libre se ha hecho esclavo. /прев. Който е бил ерген, а вече е съпруг, от свободен е станал роб./

Hombre casado, pajarito enjaulado. /прев. Женен мъж е като птица в клетка./

Но съществуват и паремии, в които жените се оплакват от брака.

Que no quiero ser casada, sino libre y enamorada. /прев. Не искам да бъда омъжена, а свободна и влюбена./

До известна степен тези испански пословици и поговорки си кореспондират с българските, в които се възхваляват годините, през които човек все още не е създал семейство, живее с родителите си (предимно това касае жените, които след брака обикновено отиват да живеят в къщата на съпруга си) и няма особени грижи.

*Ергенлък – пашалък, моминство – везирство¹.
Лесно се тропа хорото, мъчно се тъче платното.
Лесно се галят момите, мъчно се дялат гредите.*

При съпоставянето на паремии с компонент мъж става ясно, че за испанската традиция няма никакво значение дали един мъж е красив. Дори на-против, предпочита се той да бъде по-грозен. Освен това там заляга и идеята, че е по-добре за един мъж да не се жени, отколкото да се ожени несполучливо. Такава теза не беше открита в българските паремии, в които по-скоро се при-ема, че бракът е тежест.

3. ПАРЕМИИ С КОМПОНЕНТИ МЪЖ И ЖЕНА

Пословиците и поговорките с компоненти *мъж* и *жена* в корпуса са срав-нително много. В тях може да се види ясно противопоставянето между двата пола, като положителната оценка обикновено е свързана с образа на *мъжа*.

В българските паремии се очертава идеята, че мъжът е опората на дома, докато жената е само допълнение.

*Мъж държи къщата, а жената я краси.
Мъжът е вкъщи главата, а жената душата.*

В испанските пословици жената се приема като господарка на къщата, докато мъжът се грижи за парите и за важните проблеми:

La mujer debe gobernar la casa, y el marido, el arca. /прев. Жената трябва да се грижи за къщата, а мъжът – за парите./

В някои паремии се прокрадва мнението, че женският пол е този, който доминира благодарение на различни стратегии и по този начин мъжът се пре-върща в постоянен инструмент на своята съпруга.

*Al hombre casado, su mujer le hace bueno o malo. /прев. Жената прави своя мъж добър или лош./
¿De dónde eres hombre? / De donde es mi mujer / = Откъдето жената, оттам и родата./*

Именно поради това се говори, че зад успехите на мъжа винаги е стояла жена. Истината е, че тъй като жените не са можели да се стремят към нищо, е трябвало да изобретяват различни техники, за да успеят да постигнат желани-ята и амбициите си посредством своите братя, съпрузи или любовници.

¹ От сватбена народна песен (Стойкова 2007: 41).

В поговорките се налага темата, че в никакъв случай не бива да се допуска жената да доминира над мъжа. Кротките и послушните мъже са осмивани и биват презирани, като така се налага мнението за конкретен вид съпружески отношения, които се основават на властта на мъжа.

Женина воля мъжа оголя.

Dichosa la casa, donde solo uno manda. /прев. Щастлива е къщата, където мъжът командва./

Casa donde la mujer manda, mal anda. /прев. Къща, в която жената командва, върви зле./

Цяла серия от паремии са насочени към идеята, че мъжът не може без жена и трябва много да внимава при избора си на съпруга:

Мъж без жена е като гърне без ръчка.

Човек без жена – пън опален.

Идеята, че добрата жена е голяма рядкост, се противопоставя на мнението, че и добрите мъже също не са много.

Mujeres buenas, en todo el mundo, dos docenas; mujeres malas, a millaradas. /прев. В целия свят добрите жени са две дузини, а лошите – хиляди./

De cien hombres uno; de mil mujeres ninguna. /прев. На сто мъже – един; на хиляда жени – нито една./

No hay más de una mujer buena, ni más de un hombre malo. /прев. Няма само една добра жена, както и само един лош мъж./

В паремиите обикновено се хвали мъжът, успял да намери добра жена, именно поради нейната рядкост. Твърди се, че по този начин той е открил най-хубавото нещо в живота си, като то се сравнява често и с други ценни притежания и в този случай повече няма към какво да се стреми.

Buen caballo, buena espada y buena mujer, ¿qué más puedes apetecer? /прев. Какво друго може да желае човек освен добър кон, добър меч и добра жена./

Con casa limpia y buena mujer, ¿qué más vas a apetecer? /прев. Какво още можеш да желаеш освен чиста къща и добра жена./

В други пословици се изтъква колко ценна е добрата жена и тя е сравнявана със съкровище:

Mujer buena, no hay precio para ella. /прев. Добрата жена е безценна./

Mujer buena y leal es tesoro real. /прев. Добрата и вярната жена е като кралско съкровище; = *Добра жена е и от имане по-добра.*/

със скъпоценни камъни или метали

La mujer que es buena, plata es que mucho suena. /прев. Добрата жена е като среброто, което звъни./

Mujer obediente y honrada, no hay joya en el mundo que tanto valga. /прев. Послушната и честна жена е като безценен камък; = *Добра жена – безценен камък.*/

Въпреки тези благожелателни пословици в народното творчество се настоява, че добрата жена е рядкост и дори се отрича нейното съществуване.

La mujer buena es a la vez perlas, plata y oro; pero ¿dónde se encuentra tal tesoro? /прев. Добрата жена е едновременно перли, сребро и злато, но къде може да се намери такова съкровище?/

Ésa es buena y honrada, que es muerta y sepultada. /Най-добра и честна е тази, която е мъртва и погребана./

Все пак въпреки критиката към брака всеки човек е длъжен да се ожени, за да създаде законни наследници. Поради тази причина многобройни са паремииите, които препоръчват на мъжа да избере съпруга от равните нему и най-вече от съседите, за да бъдат избегнати трудностите при размяна на ролите в семейството.

Quien determina de se casar, a sus vecinos ha de mirar /прев. Който реши да се жени, да потърси сред съседите./

Повечето пословици са във форма на съвет към родителите при избора на партньор за децата им.

Casa tu hijo con hija de tu vecino. /прев. Ожени сина си за дъщерята на съседа./

El buen vecino casa tu hija y vende tu vino. /прев. Добрият съсед взима дъщеря ти и продава виното ти./

Друга серия от пословици отново сравняват жената с животно, сякаш е притежание на мъжа.

El buey y tu mujer, de tu tierra deben ser. /прев. Волът и жена ти от твоята земя трябва да бъдат./

La mujer y el caballo, si puede ser del vecindado. /прев. Жената и конят, ако може, вземай от съседите./

Предупреждава се, че ако човек се ожени в чужди краища, винаги може да бъде измамен.

En el casarse hombre en lugar extraño siempre hay engaño. /прев. Когато човек се ожени на далечно място, винаги има измама./

Quien lejos va a casar, o va engañando o va a engañar /прев. Който далеч се жени, или мами или бива измамен./

В българските пословици също откриваме тази идея, но в случая тя се отнася по-скоро за жената, отколкото за мъжа.

*Далеч ме, мамо, ожени, лесно да се похваля.
Ожени ме, мамо, на чуждо село, лесно да се хваля.*

Важен аспект в това отношение се явява и икономическото равенство. В много от паремииите се говори за опасността, която заплашва мъж, оженил се за по-богата жена, чиято зестра надминава неговото богатство и поради това той може да се превърне в слуга на съпругата си.

*Cásate por la dote, y de tu mujer serás un monigote. /прев. Ако се ожениш заради зестрата, на жена си ще станеш послушник./
Pobre con rica casado, más que marido, es criado. /прев. Беден, който се е оженил за богата, е по-скоро прислужник, отколкото съпруг./
En casa de la mujer rica, ella manda y ella grita. /прев. В къщата на богата жена тя е тази, която вика и командва./
Женските пари не са хаирлии.
Женино имане пресяда.*

Отново се настоява, че ако човек се ожени за богата жена, той ще загуби авторитета си и ще трябва да ѝ се подчинява.

*Recibí mujer con dinero, y perdí mi fuero. /прев. Получих жена с пари и загубих властта./
Mujer rica que toma pobre marido, ella lo ha comprado y él se ha vendido. /прев. Богата жена, взела беден съпруг, тя го е купила, а той се е продал./
Quien se casa por el dinero, vendido se ha por precio. /Който се жени заради парите, той се продава./
Оженил си се за пари – продал си се на вяра.*

На испански език съществува една стара поговорка, която Кореас записва в своя Речник от началото на XVII в. Тирсо де Молина я цитира по следния начин в комедията *Marta la piadosa* (Ирибарен 1994: 311).

Aunque se vista de seda la mona, mona se queda. /прев. И с коприна да се облече маймуната, маймуна си остава; Хубавата дреха не прави хубав човек; = Пременил се Илия, погледнал се – пак в тия./

Друга испанска поговорка, която има същото значение:

El amor no se compra con dinero. /прев. Любовта не се купува с пари./

контрастира с

La fea el oro la hermosa. /прев. Златото прави грозната жена красива./

Може да се обобщи, че мъжът се жени по няколко причини: или заради красотата на жената, или заради нейното богатство, или заради нейния произход и род.

В испанската традиция се открива констатацията, че понякога единственият начин за един мъж да накара жената да се влюби в него и да я спечели е чрез подаръци, като така отново се подчертава женската алчност и се набляга на негативното отношение към нейния пол.

El presente y los presentes conquistan a las mujeres. /прев. Подаръкът и подаръците покоряват жените./

A mujer que toma, el que le da la toma. /прев. Жена, която взима, този, който ѝ дава, я взима./

Amor de mujer y halagos de perro, mientras toman son duraderos. /прев. Женска любов и кучешки ласки траят, докато им даваш./

Но все пак има и пословици, които говорят за любовта, която може да изравни различията в социалното и икономическо положение на мъжа и жената и не налага йерархия в отношенията:

El amor todo lo iguala. /прев. Любовта прави всички равни./

El amor es de hermano y no de señor. /прев. Любовта е за братя, а не за господари./

El amor iguala al vasallo con el señor. /прев. Любовта прави равни слугата и господаря./

Не бяха открити паремии в българската традиция, които да подкрепят това мнение. То може би намира своето обяснение във факта, че в България, ако приемем, че пословиците и поговорките идват до нас от последните няколкостотин години, не съществува такова ясно разграничаване, каквото има в Западна Европа, на аристокрация и народ.

Но все пак и за българина:

Любовта е сляпа. /=*El amor es ciego.*/

В паремииите, свързани с любовта, се критикуват възрастните, които се оказват в плен на това чувство:

Vèjez con amor, no hay cosa peor. /прев. Старост с любов – няма по-лошо нещо./

Viejo que se enamora, cerca tiene su última hora. /прев. Който се влюби на старини, часът му приближава./

Тези любовни чувства могат да доведат до брак, чийто край е ясен:

Quien viejo se casa, mal lo pasa. /прев. Ако се жениш на стари години, ще си изпатиш./

Въпреки това на български език откриваме съветите към девойката, че е по-добре да се омъжи за по-възрастен мъж, тъй като той вече е улегнал:

Либи младо, вземи старо.

Испанците от своя страна препоръчват в народната традиция:

Cuando de los cincuenta pases, no te cases. /прев. Минеш ли петдесетте, не се жени./

Който не послуша този съвет, ще трябва да приеме последствията на това си решение:

Casado a los cincuenta, no llegarás a los sesenta. /прев. Ако се ожениш на петдесет, няма да доживееш до шестдесет./

Неговият брак е изложен на опасност от изневяра, тъй като жената е твърде млада:

Quien se casa viejo, o pierde la honra o pierde el pellejo. /прев. Ако се жениш на стари години, или ще си загубиш честта, или кожата./
Viejo que con toza se casa, de cornudo no escapa. /прев. Старец, който се жени за девойка, рогата са му в кърпа вързани./

А българинът предупреждава за друга негативна последица:

Късна женитба – ранни сираци.

Поради тези причини според паремията е добре човек да се жени навреме.

Или млад се жени, или млад се калугери!

Но от друга страна:

Млад да се жениш – рано е, стар да се жениш – късно е!

Обаче никога не се знае кога е подходящото време за тази стъпка. В такъв случай на български език хората казват:

Дойде му сляпата неделя.

Подходящата възраст за сключване на брак е в пряка зависимост от обичаите. Особено що се отнася до дъщерите, главното притеснение на бащата е да им намери съпруг и да ги омъжи, за да започнат да изпълняват основната си роля, която се иска от тях – продължаване на рода.

Пословиците и поговорките не са еднородни по темата за подходящата възраст, на която човек трябва да сключи брак. В някои случаи се препоръчва и на жената, и на мъжа да се оженият по-рано, защото ако много чакат, ще им се падне лош партньор или изобщо няма да се оженият.

Quien tarde casa, mal casa. /прев. Който млад се жени, се жени несполучливо./
De tarde madrugar y tarde casar; arrepentirte has. /прев. Ако ставаш късно и се ожениш късно, ще съжеляваш./
Която мома много пробира, тя неженена ходи.

Преобладават паремните, които съветват човек да се жени млад и за партньор на същата възраст, за да бъдат задоволени желанията на младостта.

Más vale esperar barbas que peinar canas. /прев. По-добре да чакаш да му порасне брада, отколкото да му решиш белите коси./
A la moza con el mozo, y al mozo con el bozo. /прев. Ерген с мома и ергенът с мъх по брада./
Рано ручай, не май се, млад се жени, не кай се!

В други пословици не се конкретизира възрастта, но се счита, че мъжът трябва да бъде по-възрастен, защото той притежава авторитет и мъдрост, характерни за старостта. Особено в някои паремии, отнасящи се до жените, ясно личи тяхното предпочитание към верността и почитта, които възрастният мъж изпитва към съпругата си, пред разпуснатостта и грубото отношение на младия мъж.

Antes con viejo asesado que con mozo desatinado. /прев. По-добре с умен старец, отколкото с безразсъден младеж./
Más quiero viejo que me honre, que galán que me asombre. /прев. По-добре старец да ме уважава, отколкото младеж да ме изненадва./
Más quiero viejo que me regale, que mozo que me mande. /прев. По-добре старец да ми подарява, отколкото младеж да ми заповядва./
На старо под брадица, на младо под пестница.
По-арно старому под брадата, ощо младому под стрехата.
Либи младо, вземи старо!

Дори когато бракът се сключва по любов, не са изключени проблеми и неприятности.

Casado por amores, casado con dolores. /прев. Оженил си се по любов, оженил си се за мъки./

Matrimonio por amores traen muchos sinsabores. /прев. Ако се ожениш по любов, ще имаш много разочарования./

Quien casa por amores, malos días y buenas noches. /прев. Който се е оженил по любов, дните му са лоши, а нощите – хубави./

В последната цитирана паремия на испански език се прави ясен сексуален намек за положението на жената като обект на сексуално желание.

Що се отнася до чувството любов, и испанците, и българите са единодушни, че няма по-хубава и незабравима от първата.

Frutas y amores, los primeros los mejores. /прев. Най-хубави са първата любов и първият плод./

No hay tal amor como el primero. /прев. Няма по-хубава любов от първата./

Тя оставя завинаги в паметта на този, който я е изпитал.

Прво либе не се забравя. /= *Amor primero no es olvidadero.*

El primer amor que entra en el corazón es el último que sale de la memoria. /прев.

Първата любов, която влиза в сърцето, е последната, която излиза от ума./

Севдата през очите влиза, от сърцето не излиза.

Тя оставя следи, които не могат да бъдат изтрити.

Los primeros amores son unas flores que nunca pierden sus colores. /прев. Първата любов е като цвете, което никога не губи цвета си./

Истинската любов е безсмъртна и е способна да превъзмogne всяко препятствие чрез силата си.

Тъй като често се смята, че любовта е болест, а жената – болка, то заключението, до което достигат мъжете, е, че тази болест се лекува с друга любов, а тази болка – с друга жена.

Amor nuevo, olvida el primero. /прев. Новата любов помага да се забрави първата./

Пословиците и поговорките съветват да се избира партньор от същото населено място.

Quien determina de se casar, a sus vecinos ha de mirar. /прев. Ако решиш да се жениш, първо погледни при съседите си./

В по-голямата част от испанските паремии тази тема се появява под формата на съвет към родителите, когато уговарят брака на децата си.

Casa tu hijo con la hija de tu vecino. /прев. Ожени сина си за съседската дъщеря./

Не се гледа с добро око на женитба с жена от друго място, тъй като се предполага, че има някаква измама.

En el casarse hombre en lugar extraño siempre hay engaño. /прев. Ако човек се жени на чуждо място, винаги има измама./

Quien lejos va a casar, o va engañado, o va a engañar. /прев. Който далеч се жени, или мами, или остава измамен./

И българите имат пословици по този въпрос:

От свое село мома – като в стъкло вода; от чуждо село мома – като в стомна вода.

По-добре знайно с махана, а не незнайно с хвалба.

Далеч ме, мамо, ожени, лесно да се похваля.

Един от главните недостатъци на брачния живот е изневярата. Особено ако мъжът е измаменият, то отношението към него е изпълнено с подигравки.

El marido es el último que se entera. /прев. Мъжът е този, който научава последен./

Бащинството в такива случаи е предполагаемо и затова най-често се казва:

Si el hijo sale al padre, de duelo o sospecha saca a la madre. /прев. Ако детето прилича на баща си, спасява майка си от мъки и подозрения./

Отношението към рогоносеца е такова, защото изневярата предполага, че мъжът е загубил своето достойнство и авторитет и ролите в семейството са се разменили. Мъжът винаги трябва да действа като господар и пазител на честта на своята съпруга и не трябва да позволява тя да бъде опетнена. Ако това се случи, вината е негова поради недостатъчната му твърдост и решителност.

Заклучението, което може да се направи, е че образът на мъжа не е така добре детайлизиран както образът на жената в паремииите. Отличават се няколко негови характеристики, които го представят като глава и основна фигура в семейството. Той притежава изключително положителни качества, с малки изключения – например глупостта. Може да се твърди, че въпреки че мъжът и жената имат строго определени функции в семейството и дома, то много често жената е противопоставяна на мъжа. Нейният образ е много по-сложен и противоречив, с много отрицателни качества, което се свързва до известна степен с библейския модел за греха. Най-характерните отлики, които бяха открити при съпоставителния анализ, са идеята в испанските паремии, че любовта може да изгладя всички различия и да изравни брачните партньори в социално и икономическо отношение и че дори и бракът да е сключен по любов, неминуемо се появяват някакви проблеми. Освен това липсва в бъл-

гарските пословици и поговорки представата на испанските мъже, че жената може да бъде спечелена с подаръци.

4. ПАРЕМИИ С КОМПОНЕНТИ БАЩА, МАЙКА, СИН, ДЪЩЕРЯ, РОДИТЕЛИ, ДЕЦА

В настоящото изследване ще се опитам да се доближа до идеята за семейството в две общества, които имат сравнително много общо – българското и испанското. Разгледани са пословиците, в които има компонент членове на семейството: *баща, майка, дъщери и синове, родители, деца*. В устното народно творчество изобилстват пословиците и поговорките, в които главни действащи лица са предимно тези членове на семейството в сравнение с други роднини. Всеки един от тях има своята роля, с която се откроява в изследваните паремии.

Баща, майка, деца са трите основни елемента, които образуват семейството в паремиологичната традиция, без това да омаловажава присъствието и на други членове на семейството, като баба и дядо, свекър и свекърва, братя и сестри, чието изучаване е запазено за следващия раздел.

Желанието ми е да дам възможно най-ясен образ на семейството чрез пословиците и поговорките, за да се уверя, че този образ до известна степен съвпада у двата народа и той се е запазил и до наши дни.

A los tuyos, con razón y sin ella твърди испанската поговорка, с което се показва важността на семейството като социално ядро, около което се върти ежедневието; но семейството е представено в паремиологичната традиция чрез фигурата на мъжа, на неговата любеща съпруга и домакия и на техните деца, като настрана остават други членове на семейството, които не се считат за негова съставна част и са натоварени с немного позитивен образ, като например снаха и зет. Това е характерно и за българските поговорки, в които се набляга на важността на семейството.

Hijos y hogar son la única verdad. /прев. Децата и домът са единствената истина./, за да се съгласи и българинът:

Всеки, който има челяд, е богат.

Buena fiesta hace Miguel, con sus hijos y mujer. /прев. Добре се забавлява Мигел с децата и жена си./

Yernos y nueras, de mis hijos son familia, pero no familia mía. /прев. Зетьове и снахи роднини са на моите деца, но не са мои роднини./

Padres e hijos son amigos; hermanos, indiferentes; y enemigos, los demás parientes. /прев. Родителите и децата са приятели; братята, безразлични; а врагове, останалите роднини./

За българина обаче съществува мнението:

Брат – най-близък приятел.

От особена важност е отношението между най-близките роднини и най-вече фактът, че трябва да се прощават някои дребни недостатъци, тъй като семейство, в което има разногласия, често се разпада.

Familia desavenida presto es perdida. /прев. Разединено семейство бързо се губи./

В пословиците и поговорките на двата народа се изтъква принадлежността към определено семейство и наследяването на определени качества. Няма по-голяма добродетел от тази да приличаш на членовете на семейството си.

Más vale onza de sangre que libra de amistad. /прев. По-важна е една унция² кръв от един фунт³ приятелство./

La sangre es más espesa que el océano. /прев. Кръвта е по-гъста от океана./

Приятел не е като брат.

Кръвта вода не става.

Испанската паремииологична традиция препоръчва с членове на семейството да не се върти търговия.

Con la familia comer y beber, pero no comprar y vender. /прев. Със семейството яж и пий, но не продавай и не купувай./

Освен това паремииите отразяват и семейните конфликти. Във всички семейства, колкото и добре да се разбират техните членове, винаги се намира някой враждебен роднина. Няма по-лош враг от този, който има същата кръв. Но едновременно с това народното творчество съветва семейството да бъде защитавано на всяка цена.

En cada casa suecen habas, y en la nuestra a calderadas. /= Във всяка къща има ядове, но нашите са най-големи./

Всяко дърво си има червей да го яде.

No hay peor astilla que de la misma madera. /= Братска злоба мяра няма./

Cada uno defiende a los suyos. /прев. Всеки защитава своите си./

Семейството е добре дефинирано в народната традиция. То се състои от: мъжа, в неговата роля на баща; жената като отговорна за благосъстоянието на дома и любеща майка; и децата. Всеки един от тях изпълнява строго определена роля.

² Унция – мярка = 28,7 г.

³ Фунт – мярка в Испания, равна на приблизително 460 г.

Терминът *баща* се свързва най-вече с идеята за авторитет, което разкрива неговата важност в живота на децата като извор на мъдрост.

Бащина поука, синова сполука. /= Consejo de padre, guárdelo el hijo con siete llaves./

Бащата винаги е прав, той не може да греши.

Contra un padre no hay razón. /прев. Няма аргументи срещу един баща./
Padre nunca peca. /прев. Бащата никога не греши./

С положителен характер са паремииите, в които се разкрива, че синовете наследяват бащините добродетели:

Tal padre, tal hijo. /= Какъвто бащата, такива и децата./
En casa del gaitero, todos son danzantes. /= Харамия татко, харамия син./

Но синовете невсякога са способни да следват бащиния пример и този факт намира отражение в цяла серия от пословици и поговорки, които ни представят как от добродетелен баща се раждат лоши синове – лъжци и крадци.

De padre santo, hijo diablo. /= И от добри баща и майка се раждат понякога лоши синове./

Материалното наследство, което оставя бащата на своите синове, също е широко застъпено в испанските паремии, като най-често се набляга на пражосничеството на децата.

A padre ganador, hijo despendedor. /прев. Баща печеловник, син пражосник./

Докато българинът заявява:

На добър син имот не трябва, а на лош – защо му е? (Първият ще си спечели сам, докато вторият ще го пръсне, изяде или изпие).

В други случаи се показва ролята на бащата в отношенията му с децата и разликата с майчините действия.

El padre para castigar y la madre para tapar. /прев. Бащата е да наказва, а майката да скрива./
Quien tiene padre, va llorando; quien tiene madre, va cantando. /= Имаш ли майка, имаш и татко, нямаш ли майка, нямаш и татко./

Бащината и майчината любов често са сравнявани:

Amor de padre, que todo lo demás es aire. /прев. Бащината любов е истинска, а другото е вятър./

Amor de madre, que todo lo demás es aire. /= Майчица, че пак майчица./

Любовта към бащата в испанската традиция също често е сравнявана с тази към Бог. Наблюдава се промяна във връзката между човек и Бог, тъй като в християнската религия Бог олицетворява бащата.

Al padre temporal y al espiritual, has de honrar por igual. /прев. Почитай еднакво и временния си, и духовния си баща./

Honra al padre natural; también al espiritual. /прев. Почитай родния си баща, но също и духовния./

Ролята на жената в семейството е да бъде **майка**. Групата на пословиците и поговорките в българския и испанския фолклор за майчинството е доста голяма. Може би защото майката е издигната на пиедестал.

Майчица – сенчица.

Майка на чедо зло не мисли.

Hijo sin madre, río sin cauce. /прев. Дете без майка, река без корито./

De mujer que es madre, nadie nunca mal hable. /прев. За жена, която е майка, никой лошо да не казва./

La mujer que es madre no es mujer, sino ángel. /прев. Жена, която е майка, не е жена, а ангел./

Майката се характеризира със своята безкрайна обич към децата си, със своята щедрост и нежност, но също и със страданието, когато се появят проблеми с децата. Традиционно се приема, че връзките на обич и привързаност между една майка и нейните деца са по-силни, отколкото тези с бащата.

Майчини сълзи дете попаднат – земята изгарят.

Майчица – сенчица.

Майчица – златна сенчица.

Amor grande, amor de madre. /прев. Голяма любов – майчината любов./

Como aman las madres, no ama nadie. /прев. Както майка обича, никой не може./

La amante ama un día; la madre, toda la vida. /прев. Любимата обича един ден, а майката – цял живот./

Различията в чувствата и в социалните функции на мъжете и жените се отразяват и в определените роли, които имат в отглеждането на децата. Обикновено се смята, че любовта на майката я прави по-опрощаваша и по-снизходителна към децата, понякога и скришом от бащата.

Quien tiene padre, va llorando; quien tiene madre, va cantando. /прев. Който има баща, плаче; който има майка, пее./

*Имаш ли майка, имаш и татко, нямаш ли майка, нямаш и татко.
Деце без баща е половин сираче, а без майка – цяло.*

За майката (но също важи и за бащата) всичките ѝ деца са хубави и добри, тъй като майчината любов е слъпа за недостатъците им.

*A nadie le parecen sus hijos feos. /прев. Никой не мисли, че децата му са грозни./
Piensa el cuervo que blancos son sus polluelos. /прев. Мисли си гарванът, че са бели пиленцата му./*

„Grumos de oro“ llama la lechuza a sus hijos. /прев. „Златни крилца“ нарича кукумявката децата си./

За гаргата гарджето – най-хубаво и най-мило.

Гаргата не напуца гарджетата си, че били черни.

И тоя грозник се хванал на хорото! – Бабо, ами че това е твоят син. – Ох, как му прилича гърбицата.

Тъй като майката играе най-важната роля в семейството, то нейното отсъствие или липса води до появата на много проблеми, които се задълбочават още повече с идването на мащехата. Компонентите **майка (madre)** и **мащеха (madrastra)** много често се противопоставят в народната традиция. Мащехата е персонаж, който се презира и от когото се страхуват всички още от митовите с интригите на Хера или в детските приказки със злата мащеха като „Пепеляшка“ до известни съзаклятия на втори съпруги срещу децата от предишния брак в дворцовите интриги. Според Суарес (2004: 134) образът на мащехата в литературата има четири основни характеристики. Тя е възплъщение на злото и жестокостта, на липса на контрол и враждебност, на завист и ревност и на предателство и коварство. Поради това се счита, че вдовец с деца не трябва да се жени отново, тъй като мащехата не може да се отнася добре със заварените си деца и те се превръщат в нейни жертви. Тя се грижи единствено за собствените си деца, докато нейните завареничета или децата на съпруга ѝ минават на заден план.

Едному майка, другиму мащеха.

A la madrastra, el nombre la (le) basta. /прев. Кажеш ли мащеха, това е достатъчно./

No hay madre más de la que pare. /прев. Няма друга майка освен тази, която те е родила./

В една от пословиците на испански език се споменава и **padrastro** (пастрок, побасим, втори баща). И неговият образ също е представен в негативна светлина.

Guárdate Dios del diablo y a tus hijos de padrastro. /прев. Господ да те пази от дявола и децата ти от пастрок./

Майката е тази, която се грижи за децата и за тяхното възпитание. До такава степен тя е отдадена на тази си задача, че всеки недостатък или порок на децата се приписва на нея.

Както се видя вече и при бащата и синовете, традицията свързва произхода на майка и дъщеря. Той понякога има положителен, а понякога отрицателен характер, като нерядко се твърди, че дъщерята може да надмине своята майка по умения.

Como es la madre, así es la hija. /= Каквато майката – такава и дъщерята./
De buena vid planta la viña, de buena madre toma la hija. /= Гледай майката – вземай дъщерята./

Madre hacendosa hace hija perezosa. /прев. Работна майка, мързелива дъщеря./

Връзката между майка и дъщеря е много тясна. В испанската паремнологична традиция те са добри приятелки, макар че понякога дъщерята може да се разбунтува срещу майчината воля. Съюзът между двете може да бъде опасен за мъжа, защото се случва двете да заговорничат срещу съпруга и бащата, който се превръща в тяхна жертва.

Quien no tiene hija, no tiene amiga. /прев. Който няма дъщеря, няма и приятелка./
Dos hijas y una madre, tres diablos para el padre. /прев. Две дъщери и една майка – три дявола за един баща./

Майката е съпоставяна с други членове на семейството от женски пол, като на нея винаги ѝ се отрежда привилегировано място.

Esa es la más negra, no tener madre, y tener suegra. /прев. Най-тежко е да нямаш майка, а да имаш свекърва./

Зет син не става, снаха дъщеря не става, свекърва майка не става.

Въпреки това образът на майката в испанските пословици не винаги е положителен. Понякога тя е критикувана, защото със своето поведение пречи на мъжа си.

Характерно за пословиците е, че майката е по-важна от бащата.

Всеки тражи майката, а не таткото.

Дете без баща е половин сираче, а без майка – цяло.

Quien tiene padre, va llorando; quien tiene madre, va cantando. /прев. Който има баща, плаче; а който има майка, пее./

Както беше споменато по-горе, **децата** са тези, които правят един дом пълен и заедно със съпругата допринасят за щастието и богатството на мъжа. Семейството е свързано главно със създаването и отглеждането на децата и

тяхната липса в миналото се е възприемала най-често като наказание за някакво прегрешение.

Още сватбените обреди са свързани с пожелания към младоженците да имат много деца.

Таз година булка, догодина люлка.

De hijos y bienes, tu casa llenes. /прев. С деца и блага дома си напълни./

Децата са дар Божи.

Всеки, който има челяд, е богат. /= *Los hijos son la riqueza del pobre.*/

Поради тази причина липсата на деца в един дом нарушава неговата устойчивост и води до сериозни проблеми.

Casa sin hijos, higuera sin higos. /прев. Къща без деца е като смокиня без смокини./

Жива риба да е, ама чедо да е.

Едни плачат за деца, други – от деца.

Освен това народната традиция се отнася с голямо уважение към майката, загубила своето дете.

De los hijos, el que muere es el más querido. /прев. От децата, което умре, е най-обичано./

А българинът казва:

Децата са като росата – сега ги има, сега ги няма.

Тъй като в миналото, поради голямата детска смъртност, е можело лесно да се загубят. В съвременieto тази поговорка се тълкува, че децата бързо и неусетно порастват, стават самостоятелни и напускат своето семейство.

За това, че всички деца са важни и родителите скърбят еднакво за всички, говори пословицата:

Пет пръста има човек, който да му отрежат, все боли.

Родителите обичат всичките си деца, без значение от техния брой и дори още преди да се родят.

Se quieren cuantos nacen. /прев. Обичат се всички, които се родят./

Se quiere al hijo antes de ser nacido. /прев. Детето се обича още преди да се роди./

Всяка година по дете, за девет години – дванайсет.

Прокрадва се и идеята, че обикновено родителите обичат повече децата си, отколкото децата – родителите си.

*El amor baja, y no sube. /*прев. Любовта слиза, а не се качва./

*Ten por fijo que más te quiere tu perro que tu hijo. /*прев. Бъди сигурен, че кучето ти те обича повече от сина ти./

Това се отнася и за други поколения:

*Ama el abuelo al nieto, y no el nieto al abuelo. /*прев. Дядото обича внука си, а не внукът – дядото./

В пословиците и поговорките се говори също и за възпитанието на децата и се дават съвети как да бъде избегнато тяхното разглеждане и разхайтване.

Hijo mimado, hijo mal criado. /= Нека плаче детето, да не плаче майка му./

Hijos criados, duelos doblados. /= Малки деца – малка беля, а големи – голяма./

*Lo que con tus padres hagas con tus hijos lo pagas. /*прев. Каквото сториш на родителите си, ще го платиш с децата си./

Дете, което не слуша баща си и майка си, добро няма да види.

Детето и кучето на каквото ги научат, на такова се научават.

Много баби – хилаво дете.

До такава степен възпитанието е важно, че испанците приемат, че майка е тази, която отглежда детето, а не тази, която го е родила.

*La mujer que cría es más madre que la que solamente pare. /*прев. Жената, която отглежда детето, е повече майка от тази, която го е родила./

По този начин се подчертава още веднъж традиционната идея, че майката се занимава основно с възпитанието на децата. Но ако в семейството липсва баща, а майката е доброжелателна, то децата със сигурност ще бъдат разглежени.

*Padre no tuviste, madre no temiste, diablo te hiciste. /*прев. Който няма баща и не се страхува от майка си, става жив дявол./

Въпреки че възпитанието не е главна тема в паремииите, се подчертава, че децата трябва да слушат родителите си.

Дете, което не слуша майка си и баща си, хаир няма да види.

И в българските, и в испанските пословици възпитанието трябва да бъде строго и е свързано и с физическо въздействие:

Дървото се извива, докато е младо. /= *Piedra que no se pica, no muele. /*

Да го биеш, ще плаче, да му се оставиш, ще ти се смее.

Нека плаче детето, да не плаче майка му. /= Más vale que llora el hijo que no el padre./

Si quieres tener buenos hijos, castígalos desde chicos. /прев. Ако искаш да имаш добри деца, наказвай ги от малки./

A tu hijo, pan y castigo. /прев. За сина ти – хляб и наказание./

Piedra que no se pica, no muele. /прев. Камък, който не е очукан, не мели; = Дървото се извива, докато е младо./

Más vale que llora el hijo que no el padre. /прев. По-добре да плаче детето, а не баща му; = Нека плаче детето, да не плаче майка му./

Tanto te quiero, que te pego. /прев. Обичам те, затова те бия./

Суровостта във възпитанието в детските години се основава на идеята, че тогава се изгражда личността и се придобиват както положителни, така и отрицателни качества, които ще съпровождат човека през целия му живот.

Среща се и мнение, че бащата не трябва да се слуша:

Като ми е татко, не ми е господ.

В много от събраните пословици и поговорки се открива субективното отношение на родителите към децата.

Само щъркелът знае кое щъркле е лошо.

Майката обича и келяв син.

За гаргата гарджето – най-хубаво и мило.

Както вече беше споменато, децата обикновено приличат на родителите си, наследявайки техните качества.

De tales padres, tales hijos. /прев. Каквито родителите, такива и децата; = Какъвто бащата, такъвиз и децата./

Los hijos salen a los padres. /прев. Децата приличат на родителите си./

De padres músicos, hijos cantores. /прев. От родители музиканти – деца певци./

Cual es el padre, así los hijos salen. /= Какъвто бащата, такъвиз и децата./

В паремните освен това се прави разликата, че синовете приличат на бащата, докато дъщерите – на майката.

Cual es María, tal hija cría. /прев. Каквато е Мария, такава и дъщеря отглежда./

La buena madre cría buena hija. /прев. Добрата майка отглежда добра дъщеря./

По бащата се познава синът, а по майката – дъщерята.

Каквото przede майката, таквотз тъче дъщерята.

Друга група пословици и поговорки отричат приликата между родителите и децата, като индиректно намекват, че поколенията, които идват, са по-лоши – и в икономически, и в морален аспект.

Padres ganadores, hijos caballeros, nietos pordioseros. /прев. Бащата печеловник, синът – благородник, а внукът – просяк./

Понякога от добри родители се раждат посредствени деца. Ако в предишните примери на испански език присъстваше известно редуване между баща и майка, то тук обикновено се споменава бащата, който е изключително добродетелен, интелигентен и способен.

De padre virtuoso, hijo vicioso. /прев. От добродетелен баща – порочен син./
De padre santo, hijo diablo. /прев. Бащата – светец, а синът – дявол./
De padres sabios, hijos tontos. /прев. От мъдри родители – глупави деца./

Паремииите в някои случаи представят по-добри качества у деца, чиито родители не са толкова добродетелни.

De padre diablo, hijo santo. /прев. Бащата – дявол, а синът – светец./
De padres feos, hijos hermosos. /прев. Родителите – грозни, а децата – хубави./
De padre malo, hijo bueno; pero ya vendrá el nieto que salga al abuelo. /прев. Бащата – лош, синът – добър, но ще дойде внукът, който ще прилича на дядото./
И от лоши баща и майка излизват и добри синове.

Що се отнася до броя на децата в едно семейство, то и в испанските паремии се порицават тези двойки, които имат само едно дете, тъй като то обикновено е разглежено и от него няма да излезе нищо добро.

Hijo único, pocas veces bien criado. /прев. Единственото дете рядко е добре възпитано./
Quien tiene un hijo solo, hácelo tonto. /прев. Който има само едно дете, го прави глупаво./

Желанието и волята да се създадат деца доста често контрастират с притесненията и грижите, които децата създават на родителите си.

Los hijos son un mal deseado. /прев. Децата са желано зло./
Quien hijos desea, cien males desea. /прев. Който иска деца, сто мъки иска./
От челяд по-сладо и по-горко няма.

Точно заради проблемите и трудностите по отглеждането на децата в паремииите се възхваляват родителите, успели с възпитанието на децата си.

Bendita sea la madre que tales hijos pare. /прев. Благословена да е майката, дето е родила такива деца./
Los hijos buenos son alivio en los duelos. /прев. Добрите деца са утеха в скърбите./
Един син да има човек, но прокопсан, струва повече от десет сина.

Добре е тук да бъдат изяснени и разликите, които традиционните общества, както българското, така и испанското, правят между *дъщерите* и *синовете*. *Дъщерята* обикновено е пренебрегвана, тъй като тя не се явява наследник на семейното богатство. В испанските паремии не се гледа положително на раждането на дъщеря.

Cuando nace hija, lloran las paredes de la casa. /прев. Когато се ражда дъщеря, и стените на къщата плачат./

Докато всички се радват при раждането на момче, дори то след това да не стане добър човек:

Nazca mi hijo varón, aunque sea ladrón. /прев. Нека ми се роди син, пък било то и крадец./

Matrimonio de buena fortuna, siete varones y hembra sólo una. /прев. Щастливо семейство – седем сина и само една дъщеря./

Причината за омразата към женския пол се корени в предпочитанията в семейството да се раждат синове, а не дъщери. Момчетата са тези, които наследяват фамилното име и богатство, докато момичетата преминават много рано в друго семейство, когато сключат брак.

Más vale el hijo en la horca que la hija en la boda. /прев. По-добре синът на бесило, отколкото дъщеря на сватба./

Момата е хайдутин вкъщи.

Момата е чужда отмяна.

Дъщерята е „чуждо чедо“, тъй като по нейното отглеждане има разноски, а когато порасне, не остава при семейството си, а се омъжва и отнася със себе си част от имуществото на рода като зестра.

И в други паремии ясно личи различното отношение към синовете и дъщерите.

Майката я съсипват дъщерите, а за тях сина си съсипва.

Жени сина, кога искаш, а на щерка, кога можеш. /= *Casa el hijo cuando quisieres y la hija cuando pudieres.*/

A quien hija casa, la bolsa le queda rasa. /прев. Който жени дъщеря, кесията му отгнява./

Други испански пословици разглеждат трудното и дълго раждане като нещо лошо, а още по-лошо е то, ако завърши с раждането на дете от женски пол.

Mala noche y parir hija. /прев. Лоша нощ и да се роди дъщеря, Толкова блъскане и накрая нищо./

Parto largo y parto malo, hija al cabo. /прев. Дълго и трудно раждане, а накрая – момиче./

В тези паремии се отразява песимизмът по отношение на раждането на момиче в семейството.

Дискриминацията към женския пол не се открива само във връзка с раждането, а се отнася и до начина, по който момичетата биват възпитавани и получават образование.

Tu hija más lista no la pierdas de vista. /прев. Не изпускай от поглед умната си дъщеря./

Поговорки от този вид подбуждат родителите да възпитават дъщерите по-строго от синовете, към които има по-благосклонно отношение. Други пословици директно съветват или препоръчват на родителите да наказват и дори да бият дъщерите си като най-ефикасен метод на възпитание.

A la hija traviesa, con azotes se endereza. /прев. Непослушната дъщеря с камшик се вкарва в ред./

Но въпреки това се среща и положително отношение към женското чедо. В доста пословици се говори за предимствата да имаш дъщеря. Сред българските паремии намираме:

Женско чедо – дясна ръка.

Става въпрос за дъщерите, които помагат във всичко на родителите си. А испанците твърдят, че

En la casa de bendición, primero hembra, y después, varón. /прев. В благословена къща първо се ражда момиче, а после – момче./

Ясно е, че дъщерята е предимство за майката, тъй като тя е в помощ за домакинската работа.

Heredad buena es, una hija para la vejez. /прев. Добро наследство е дъщеря за старост./

Тъй като обикновено дъщерите са тези, които се грижат по-добре и по-внимателно за остарелите си родители.

Тези пословици противоречат на предишните, защото в тях дъщерите престават да бъдат безчестие за своето семейство или тъга и грижа за родителите си и се превръщат в богатство и подкрепа както за бащата, така и за майката.

Един от начините бащата да се отърве от дъщерите си е да ги омъжи, но и тук намираме различно отношение към брака на дъщерите и синовете. Момичетата трябва да бъдат омъжени, когато е възможно това и без условия да приемат първия, който ги е поискал.

La hija a quien la pidiere, el hijo se mirará a quién se dará. /прев. Дъщерята – на когото я поиска, а синът – ще се види на кого ще се даде./

Жени сина, кога искаш, а на щерка, кога можеш. /= *Casa el hijo cuando quisieres y la hija cuando pudieres.*/

Тези пословици отново говорят за факта, че семейството няма много варианти да избира за кого да омъжи дъщерята, докато при сина ситуацията е съвсем различна, тъй като мъжете могат да се оженият по принцип за когото поискат. В резултат на това обикновено жената се омъжва за човек, когото не обича.

Изводите при разглеждането на българските и испанските паремии, свързани със семейството, представено от основните членове – баща, майка и деца, са следните: Всеки от тях има собствена роля. Бащата се грижи за семейството и служи за подражание на синовете. Майката е тази, която обича безмерно децата си без значение от техните недостатъци и обикновено тя е тази, която ги разглежда. Децата са истинското богатство за семейството, въпреки че понякога създават грижи и проблеми на родителите си. Основните разлики между българската и испанската традиция се заключават в: отношението към раждането на дъщеря – за испанците предпочитането на син е съвсем ясно; идеята, че родителите обичат повече децата си, отколкото децата – своите родители; освен това за испанците майката е тази, която отглежда децата, т.е. може да не е тази, която ги е родила; не се гледа добре на семейство само с едно дете, защото то ще стане разглежено; само в една испанска паремия се среща образът на втория баща (padrastro), представен в негативна светлина.

5. ПОСЛОВИЦИ И ПОГОВОРКИ С КОМПОНЕНТ ДРУГИ ЧЛЕНОВЕ НА СЕМЕЙСТВОТО

Паремииите, съдържащи компонент други членове на семейството, са много. Основните ключови термини в тях са: *брат, сестра, зет, снаха, свекърва, кум (кръстник), роднина*.

В българския материал най-голям брой пословици са тези, които съдържат елемента *брат (hermano)*. От тях става ясно колко важно е човек да има брат. Той е по-близък от приятел и винаги може да се разчита на помощта му.

Приятел е хубаво нещо, ама не е като брат.

Чедо си раждаш – брат не можеш.

Същата тази идея, че братът е по-скъп от син, се среща и в българските народни песни, където е разпространен мотивът, че „сестра жертва син за брат“ (Стойкова 2007; 30–31).

В една от намерените български пословици се среща противопоставяне между брат и побратим. Тъй като побратимството е едно от изключително важните родствени отношения за традиционния българин и се възприема като кръвно родство, въпреки че всъщност не е, се подчертава, че човек, който има брат, не бива да остава и без побратим.

Ако имаш брат, имай и побратим.

В други паремии се набляга на това, че отношенията между братята не бива да бъдат основавани на материална изгода.

Ако ми е брат, не ми е ортак на кесията.

Брат за брат, сирене за пари.

Братство за братство, а сиренето за пари.

Докато испанците смятат, че:

No hay amigo ni hermano si no hay dinero en mano. /прев. Ако нямаш пари, нямаш братя и приятели; = *Без грош вред си лош.*/

В българските паремии се открива и образът на по-големия брат, който винаги се смята за опора на семейството.

Ако си богат, ти си по-стар брат.

Съществуват и други варианти на тази пословица:

Ако си богат, всекому си сват.

Ако имаш пари, всеки за татко те иска.

Те може би най-добре съответстват на испанската паремия:

No hay amigo ni hermano si no hay dinero en mano. /прев. Ако нямаш пари, нямаш братя и приятели; = *Без грош вред си лош.*/

Братската помощ се свързва най-често с подкрепа, която не е задължително да бъде материална.

Брат брата не храни, ама все го брани.

Брат за брата не печели, ама все го жали.

В испанската паремиологична традиция не открих голям брой паремии с компонент *hermano* /*брат*/. Те са общо пет на брой и отразяват идеята, която се откроява и в българските пословици, че враждата между братя понякога е много силна.

Ira de hermanos, ira de diablos. /= Братска злоба мяра няма./

No hay peor astilla que la de la misma madera. /= Братска злоба милост няма./

Брат за брата умира, ама и брата убива.

И двата народа са достигнали до извода, че не бива човек да се намесва в конфликтите между братя, защото те често се обединяват срещу външния, чуждия човек.

Entre padres y hermanos no metas tus manos. /прев. Не се намесвай между родители и братя./

Братя кога се бият, бягай да ги отминеш, защото ще те бият.

От ексцерпирания материал на испански език също може да се посочи и още една паремия, която съдържа компонента брат:

Siete hermanos de un vientre, cada uno de su mente. /= Една майка все едни деца не ражда./

Тя отразява схващането, че децата на едни и същи родители никога не могат да бъдат еднакви или да мислят еднакво.

Интересно е и отношението към най-малкия брат в българските пословици. Той обикновено е подценяван и доста често е онеправдан. Дори и в народните приказки му се възлагат тежки задачи, с цел да се отърват от него.

По-малък брат и сиромас, кучета да бяха, по-лесно ще живееха.

Пословиците и поговорките с компонент *сестра* (*hermana*) са значително по-малко на брой от тези, съдържащи термина *брат* (*hermano*), и в българската, и в испанската народна традиция.

Сестрата се очертава като близка и обичаща своите братя и сестри, макар понякога между тях да възникват конфликти.

За традиционния българин сестрата е тази, която милее повече за своя брат и нейната любов е по-силна.

Брат милее за сестра, доде изстине меден съд; сестра за брата милее, доде изстине пръстен съд.

„Пръстеният съд изстива по-бавно от медения, следователно сестрата по-дълго милее за брата, отколкото той за нея“ (Стойкова 2007: 31).

На испански език се среща същият мотив за обичта между братя и сестри:

El hermano quiere a la hermana; y el marido a la mujer sana. /прев. Брат обича сестра си, а мъжът – здрава жена./

Понякога може да възникнат конфликти между братя и сестри или между сестри поради конкуренцията между тях.

Una hermana a su hermana no quiere verla más lozana. /прев. Сестрата не иска да види сестра си по-хубава./

Entre hermanos y hermanas, nunca deja de haber cuchilladas y palabras. /прев. Между братя и сестри винаги има разпри и кавги./

Освен тези открих и друга паремия, съдържаща компонент *сестра*:

Pariente a la clara, el hijo de mi hermana. /прев. Само синът на сестра ми ми е истински роднина./

Обяснението се крие може би в схващането на традиционните хора, че майката винаги е известна, докато за бащата не е много сигурно кой е, или в модела на авункулата, където роднините по майчина линия винаги имат по-важна роля. Такъв паралел може да се направи и с друга паремия:

Hijo de mi hija, mi nieto ser; hijo de mi hijo, no saber. /прев. Синът на дъщеря ми ми е внук, за сина на сина ми не се знае./

Роднинските връзки между син/дъщеря и майка/баща не могат по никакъв начин да бъдат сравнени с връзката по сватовство, която съществува между *зет/снаха (yerno/nuera)* и *тъст, тъща/свекър, свекърва (suegro, suegra)*. Отношенията между тези членове на семейството могат да бъдат много напрегнати и дори нараняващи.

Обикновено *зетят (yerno)* и *снахата (nuera)* остават „чужди за родителите на съпруга или съпругата, тъй като най-голямо значение се отдава на кръвното родство.

Зет син не става, нито снаха – дъщеря.

Най-трудни и противоречиви са отношенията между *снаха (nuera)* и *свекърва (suegra)*. Отношението и към двете е негативно, докато зетят като че ли успява да избяга от отрицателния образ. Свекървата се отхвърля, дори и тя да е добра и кротка по характер. Обикновено паремииите съветват да се стои надалеч от нея, защото омразата към нея е толкова голяма, колкото може да бъде голяма обичта към майката. Всички членове на семейството са в постоянни

конфликти с нея, докато това не е характерно за образа на *свекърва* или *тътста* (*suegro*).

Със снахата проблемите се усложняват, тъй като те двете трябва да си поделят домакинските задължения и още повече ако се появи неразбирателство между снахата и дъщерята. Свекървата никога не може да се примири снахата да живее по-добре от собствената ѝ дъщеря.

Институцията „свекърва“ вероятно може да се разбере от перспективата на по-нисшето положение на женския пол в патриархалните общества. Тъй като жената в миналото не е разполагала с никакви права, за да участва в управлението и взимането на решения относно проблемите на общността, то нейното единствено „царство“ остава дома, където може да упражнява своята власт: да контролира останалите членове на семейството, разбира се, съобразявайки се с авторитета на мъжа. Майчината любов, която е естествено чувство към собствените деца, не ѝ позволява да се отнася лошо към тях. Но със снахата не я свързват кръвни връзки и обич, защото тя ѝ е наложена от сина, и в отношението си към нея може да прояви деспотство. По този начин снахата се определя в някои испански паремии като „dolor de muelas“ (зъбобол) и тя е обвинявана в нарушаване на реда в дома, защото се опитва да наложи или да следва навици и традиции, които е научила в своя роден дом и които се различават от тези в новото ѝ семейство.

En la casa donde hay suegra, vive mal la nuera. /прев. В къща, където има свекърва, живее лошо снахата./

Entre Diablo y suegra, sea el Diablo el que venga. /прев. Между дявола и свекървата, нека дяволът да дойде./

Entre suegra y nuera, no hay hora buena. /прев. Между свекърва и снаха няма добро време./

Nuera y suegra, gata y perra. /прев. Снаха и свекърва, куче и котка./

Suegra y nuera, no hay peor parentela. /прев. Няма по-лошо роднинство от това между свекърва и снаха./

El buen marido, huerfanito. /прев. Добрият съпруг е сираче./

Suegra, ni de azúcar es buena. /прев. Свекървата и от захар да е, не е добра./

Всяка свекърва своята снаха мрази.

Умря свекървата, разшири се къщата.

Свекървата е забравила, че и тя е била снаха. /= *Acuérdate, suegra, de que fuiste nuera.*/

Само в една единица беше открито добро отношение към снахата и то се дължи на нейната работливост:

Работна снаха по-драга от своя мома.

Зетят също присъства в паремииите на двата езика, като и на него се гледа като на „чужд“ човек.

*Зет син не става, нито снаха – дъщеря.
 Като умре дъщерята, защо ми е зетят.
 По-добре на синово бунцище, отколкото на зетово огнище.
 Amistad de yerno, sol de invierno. /прев. Приятелството на зетя е като зимно слънце./
 La nuera, como la escogieres; el yerno, como saliere. /прев. Снахата – каквато си я избереш, зетят – какъвто се падне./
 Nueras y yernos, tenerlos lejos. /прев. Снахи и зетьове – далеч от теб./
 Nueras y yernos, para los hijos, gloria; para su suegro, infierno. /прев. Снахите и зетьовете са слава за децата, но ад за свекъра./*

Но испанците признават, че зетят понякога може да бъде и като добър син:

*Un buen yerno, un hijo más; un mal yerno, una hija menos. /прев. Добър зет – още един син, а лош – една дъщеря по-малко./
 La buena hija trae buen hijo; pues cuando se casa, trae buen yerno a casa. /прев. Добрата дъщеря довежда добър син, защото, когато се жени, довежда добър зет вкъщи./*

Много противоречиви са отношенията между зетя и родителите на жена му и най-вече тези с нейната майка – тъща. Разногласията им вероятно се коренят в табуто за инцеста, докато при снахата и свекървата по-скоро се дължат на съперничеството между двете за властта в дома и за влиянието върху съпруга/сина респективно.

*Suegra y yerno, medio infierno. /прев. Тъща и зет – половин ад./
 Para tu hijo, el cielo; para tu yerno, un cuerno. /прев. За сина ти – небето, а за зет ти – рог./
 Dice al hombre Dios: „Te libraré del diablo, pero de la suegra, no“. /прев. Бог казал на човека: „От дявола ще те избавя, но от тъщата, не“./*

Особено място в българската паремиялогия се отделя на зетя, който живее в къщата на родителите на съпругата си.

*Живее като зет на привод.
 Зет на къща – синигер в кратуна.*

Тоест живее лошо. Да бъдеш заврян или приведен зет, да живееш в къщата на родителите на жена си, се смятало за унизително. Но когато те нямали собствен син, според обичайното право той бил третиран като осиновен син (Стойкова 2007: 32).

Останалите роднини по брачна връзка се споменават много рядко в пословиците. На български език открихме само две, които съдържат термините *етърва* и *зълва*.

Били се етървите, изпатила свекървата.

Умря етървата, разшири се зълвата.

В първата се открива лошото отношение към свекървата, като понякога етървите, или жените на двама братя, се обединяват срещу нея. Връзката между жената и сестрата на нейния съпруг – зълва (*cuñada*), е съвсем различна от тази между съпруга и брата на неговата жена – шурей (*cuñado*). Между мъжете почти липсва общуване, тъй като те принадлежат към различни родове и живеят в различни домове. Точно обратното е между жените на двама братя или между жената и сестрата на нейния съпруг, на които им се налага да живеят под един покрив и да делят малкото власт, с която разполагат, което води до безкрайни конфликти.

Allá vayas casada, donde no halles suegra ni cuñada. /прев. Омъжи се в къща, където няма свекърва и етърва (зълва)./

Cuñadica, culebrica. /прев. Зълва (етърва) – змия./

Nuera, cuñada y suegra, palabras negras. /прев. Снаха, свекърва и зълва (етърва) – думи черни./

Образът на *лелята (tía)* в испанските паремии е по-добре разгърнат, докато в българската традиция се среща само в една пословица, и то се споменава терминът вуйна, т.е. жената на брата на майката:

От гозбите боба, от покривките рогозката, от роднините вуйната – по-лошо не бива.

Лелята в испанските пословици и поговорки се представя като грижлива и ласкава, но няма единодушно мнение по въпроса доколко силна е обичта ѝ към племенниците. Някои паремии съветват да не се стои прекалено много време в нейната къща, докато в други се говори за нея като за втора майка.

A casa de tía, mas no cada día. /прев. На гости на леля, но не всеки ден./

Con tíos y tías, quince días; con hermanos o hermanas, tres semanas. /прев. При чичо и леля – 15 дни, при брат или сестра – три седмици./

La hermana de tu madre es dos veces tu madre. /прев. Сестрата на майка ти ти е два пъти майка./

Интересна е и паремията:

Desde que vi a mi tía muero de acedia; desde que no la veo muero de deseo. /прев. Откакто видях леля си, умирам от жестокост, а откакто не я виждам – от желание; = Коемо няма човек, него не тимиства./

Тя се употребява в ситуации, когато човек желае нещо, които не може да достигне, и не цени това, което притежава.

Що се отнася до термините **чичо** или **вуйчо (tío)**, то те се срещат много рядко. Най-известната от поговорките на български език е:

Имаш ли вуйчо владика, и ти поп ще станеш.

или нейният вариант:

Имаш ли вуйчо владика, и без пари ще те венчаят. /= Quien no tiene padrinos, no se bautiza./

Вуйчото или братът на майката е играл важна роля в живота на своите племенници и с този факт може да бъдат обяснени споменатите паремии, в настоящето употребявани в ситуации, в които става ясно, че връзките са не-обходими за всичко.

Много интересна е и друга пословица на български език, съдържаща термина вуйчо:

Питали мулето: „Кой е баща ти?“ – „Атът ми е вуйчо“, рекло.

Човек винаги изпитва желание да покаже, че принадлежи към достоен и уважаван род, и затова споменава само влиятелните си роднини.

Що се отнася до термина **чичо** (брат на бащата), не бяха намерени поговорки, които да се отнасят до него. По същия начин и в испанската паремия-ологична традиция не се обръща специално внимание на братята на майката или бащата. Заслужава си обаче да бъде спомената пословицата:

A quien dios no le dio hijos, el diablo le dio sobrinos. /прев. Комуто бог не дава деца, дяволът му дава племенници/

Тя се използва в случаи, когато поради външна причина се появяват проблеми, които човек по принцип няма.

Племенник или **племенница (sobrino, sobrina)** също са термини, които не се появяват често в паремииите. Сред българските поговорки не бяха открити, а в испанските са сравнително малко – само три на брой, включително и вече цитираната. В едната от тях се говори за проблемите в отношенията между леля и племенница, базиращи се на съществуващото съперничество между жените; а във втората се споменава един исторически и културен факт, намерил отражение и в испанската литература: персонажът на племенницата на свещеника.

Riñas de sobrinas con tías, riñas de arpias; riñas de suegras con nueras, riñas de fieres. /прев. Караница между леля и племенница, караница между харпии; караница между свекърва и снаха, караница между зверове./

No hay monja sin vecina, ni cura sin sobrina. /прев. Няма монахиня без съседка, нито свещеник без племенница./

В образа на **бабата** (*abuela*) се наблюдават два аспекта: негативното отношение поради нейната възраст и от друга страна, обичта към тази, която се грижи за децата, както го прави и майката.

Éramos poco y parió mi abuela. /прев. Чунким бяхме малко, та и нашата баба роди./

Quien no tiene abuela que le (lo) alabe, él se lo hace. /прев. Който няма баба да го хвали, сам се хвали; = *Умря тая циганка, що го хвалеше.*/

Bien se conoce que no tiene abuela. /прев. Познава се, че няма баба./

В българските пословици и поговорки образите на **бабата** и **дядото** обикновено са изпълнени с уважение:

Що каже баба, все е право; що направи дядо, все е хубаво,

тъй като в патриархалното семейство дядото имал почти неограничена власт над синовете и внуците, а бабата се разпореждала сред жените в къщата.

Дето дяволът не може, вика баба да помогне.

Една баба – една беля, две баби – две бели.

Баба знае и две, и двеста.

Долавя се иронично и закачливо отношение към бабата или по-скоро към всяка възрастна жена.

В испанските пословици се долавя чувство на антипатия към възрастната жена, най-вече към нейния външен вид, болести и оплаквания. Влюбването на тази възраст се счита за смехотворно и при мъжете, и при жените, като може да доведе до лоши последици.

Más valen dos de a treinta que una de a sesenta. /прев. По-добре две на по тридесет от една на шестдесет./

No hay moza fea, ni vieja hermosa. /прев. Няма грозна мома нито хубава баба./

A quien se casa viejo, o muerto o cuernos. /прев. Който се жени стар – или умира, или рога./

От особено значение за традиционното испанско и българско общество е и роднинството по кумство. **Кумът** (*padrino*) е изключително важен за семейството. Той става и кръстник на децата, като обикновено избира и техните имена. Кумството в българската традиция се предава по наследство и отношението към кума винаги е с изключително уважение.

*Пред кум се вода не гази.
Стани владико свети, че иде кумът ми.*

Кумът е едно от най-важните обредни лица в българската традиционна сватба. Той е обграден с голямо уважение и внимание, неговата дума на две не става – изпълняват се всичките му желания (Стойкова 2007: 47). Понякога обаче се наблюдава и иронично отношение към кума (кръстника).

Две деца ми е кръстил, три прасета изял.

Кумата също изпълнява важна роля в сватбения обред.

*Кога кумата не е драга, и сватове – до прага.
Водим кумата, няма момата.*

Много известна е и следната пословица, употребявана особено често в пресата за изясняване на обществените отношения:

Да видим кой кум, кой сват и кой на булката брат.

В испанската традиция образът на кума не е така добре дефиниран, тъй като обикновено неговата роля на сватбената церемония се изпълнява от близки роднини: от страна на булката – нейният баща или брат, и от страна на младоженеца – неговата майка или сестра.

*Casar y compadrear, cada cual con su igual. /прев. Всеки трябва да се жени и кумува на свой равен; = Cada oveja con su pareja; = Всяка жаба да си знае гъола./
Murióse el ahijado, acabóse el padrino. /прев. Умря кръщелникът, свърши кръстничеството (когато изчезне причината за нещо, изчезват и последствията); = Умрял кон не рита./
Madrina de pila, donde te la hallares, allí te la arrima. /прев. Кръстницата, където я свариш, там ще ти помогне./*

Пословиците с компонент *роднина (pariente, familiar)* са сравнително малко на брой и на двата езика. В тях „роднина, свой“ се противопоставя на останалите хора, които са „чужди“. Най-важно значение се отдава на кръвното родство, което е опора на членовете на рода и създава чувство за сигурност.

Кръвта вода не става. /≠ La voz de la sangre; La sangre tira./

Кръвта означава близки, свои, роднини. Народната мъдрост изтъква честта на тези, които не отхвърлят наследеното по кръвна линия, и сравнява кръвните връзки с приятелството или къс месо, като кръвта има превъзходство над всички материални неща.

Honra merece quien a los suyos se parece. /прев. Честит е този, който прилича на своите./

La sangre se hereda y la virtud se aquista. /прев. Кръвта се наследява, а добродетелта се придобива./

Más vale onza de sangre que libra de carne. /прев. По-добре е унция кръв от фунт месо./

Порицават се тези, които говорят лошо за своите роднини, и затова паремииите съветват да не се казват обидни думи за близките. По тази причина е добре, въпреки неизбежните конфликти, човек да се придържа към своето семейство и до известна степен дори да се примирява с него.

Desgraciado se vea quien a los suyos desprecia. /прев. Нещастен е този, който презира своите./

De los tuyos mal hablar y no mal sentir. /прев. За своите можеш да говориш лошо, но не и да имаш лоши чувства./

Con mal o bien, a los tuyos te atén. /прев. И с добро или с лошо за своите се дръж./
Каквито сме, свои сме.

Лоши сме си, ама свои сме си.

Чуждица не е своята.

Роднинството предполага задължително да се полагат усилия за членовете на рода:

Sвой своего и да не люби, длъжен е за него да се губи.

Роднинската близост е свързана с отношения, при които трябва да бъде изключена всякаква комерсиалност и печалба.

Със свой яж, пий, алъш-вериш не прави.

Със свой живеи, ала не търкувай.

Същата идея се открива и в испанската паремиологична традиция, където се препоръчва да се избягват сделки и да се върти търговия с членове на семейството, като се показва и отрицателен образ на семейството, свързан понякога именно с тези отношения.

Con la familia comer y beber, pero no comprar y vender. /прев. Със семейството яж и пий, но не купувай и продавай; = Със свой яж, пий, алъш-вериш не прави./

De la familia y del sol, cuanto más lejos, mejor. /прев. От семейството и от слънцето колкото по-далеч, толкова по-добре./

В някои от събраните испански паремии, критикуващи хората, отдалечили се от семейството си, Бог е този, който ги наказва за това им поведение или

им отрежда лош късмет. Човек, който не обича своите роднини и не проявява щедрост към тях, е неспособен на такива чувства и към останалите хора.

Quien contra los suyos pelea, contra Dios pleita. /прев. Който срещу своите се бори, срещу Бог злослови./

Quien de los suyos se aleja, Dios lo deja. /прев. Който се отдалечи от своите, Бог го изоставя./

Quien de los suyos se separa, Dios le desampara. /прев. Който се раздели със своите, Бог го изоставя./

Quien de los suyos se aleja, fortuna le aqueja. /прев. Който се отдалечи от своите, късметът ще го измъчва./

Quien mal quiere a los suyos, no querrá bien a ninguno. /прев. Който не обича своите, не може да обича никого./

В същото време в друга група пословици се изразява необходимостта човек да бъде винаги заобиколен от роднини:

Donde vayas, de los tuyos huyas. /прев. Където и да отидеш, от своите бягаш./
Под рода не храни – но тежко на този, който го няма.

С изключение на една:

De la familia y del sol, cuanto más lejos, mejor. /прев. От семейството и от слънцето колкото по-далече, толкова по-добре./

Семейните конфликти също са обект на пословиците. Във всички семейства, колкото и добре да се разбират техните членове, винаги има някой, който поражда спорове и разпри. Но освен това се наблюдава и идеята, че омразата между роднини може да бъде много силна и че няма по-лош враг от човек със същата кръв.

En cada casa cuecen habas y en la nuestra a calderadas. /прев. Във всяка къща има ядове, но нашите са най-големи./

En cada familia hay un Judas. /прев. Във всяко семейство има един Юда./

Toda olla tiene su garbanzo negro. /= Стадо без мърша не бива./

No hay peor astilla que la del mismo madero. /= Братска злоба мяра няма./

No hay más cruda guerra que entre la parentela. /прев. Няма по-сурова битка от тази между роднини./

Цял град да те гони, един роднина да не те гони.

Причините, които водят до чувството на завист и омраза, се крият най-вече в приликите между роднините. Завистта и омразата се появяват между хора, които прекарват заедно времето си, споделят един дом, на подобна възраст са или имат еднакво занятие и др. Затова най-често те се проявяват между братя и сестри.

*Entre hermanos y hermanas, nunca deja de haber cuchilladas y palabras. /*прев. Между братя и сестри винаги има разправии./
Ira de hermanos, ira de diablos. /= Братска злоба мяра няма./
Братска злоба милост няма.

До такава степен тези чувства са силни, че в испанските паремии се пре-насят и в отношенията между роднините по сватовство.

*¿Que tu cuñado es tu amigo? ¡Que no, te digo! /*прев. Зет ти да ти е приятел? Не, разбира се!/
*Riñen las cuñadas, y andan las puñadas. /*прев. Карат се етървите и ваят юмруците./

Понякога се твърди, че е по-добре човек да разчита сам на себе си или на приятелите си, отколкото на роднините си.

*Antes son mis dientes que mis parientes. /*прев. По-важни са ми зъбите, отколкото роднините; = Всеки гледа себе си./
*Más vale un amigo que pariente o primo. /*прев. По-добре един приятел, отколкото роднина или братовчед; = Ако имаш брат, имай и побратим./
*Rompióse el cesto y acabóse el parentesco. /*прев. Скъсала се кошницата и край на роднинството/ (порицава се този, който се отдалечава от близките си хора, когато те престават да му бъдат полезни).

В пословиците и поговорките и на двата езика присъства идеята за групата роднини, които се навъртат около богатите:

*Al pudiente, todos lo tienen por pariente. /*прев. Богатия всички го смятат за роднина; = Ако си богат, всекому си сват./
*A la persona rica le salen parientes tras cada esquina. /*прев. Богатият човек има роднини на всеки ъгъл./
*A quien tiene ducados, no le faltarán primos ni cuñados. /*прев. Който има пари, няма да му липсват братовчеди и зетъве; = Ако имаш пари, всеки за татко те иска./

А бедният е отхвърлен от семейството:

*No hay pariente pobre. /*прев. Няма беден роднина./
*Al pobre, nadie por pariente lo reconoce. /*прев. Никой не признава бедния за роднина./
*No hay amigo ni hermano, si no hay dinero en mano. /*прев. Ако няма пари, няма приятели и братя; = Без грош, вред си лош./

В испанските паремии се срещат предупреждения за опасността от семейни вражди и ненавист:

*No hay mayor enemigo que el de casa. /*прев. Няма по-лош враг от този в къщата ти./

No hay peor enemigo que el vive conmigo. /прев. Няма по-лош враг от този, който живее в къщата ми./

Отново в испанската традиция се наблюдава отношението към децата, отгледани от друг човек, а не от родния им баща. Обикновено те се представят като неблагодарни и затова е по-добре мъжът да не се захваща с отглеждането на чужди деца.

Harto es loco quien cría hijos de otro. /прев. Много луд е този, който гледа децата на друг./

No críes hijo ajeno, que no sabes si te saldrá bueno. /прев. Не гледай чуждо дете, че не знаеш дали ще излезе добро./

Cría cuervos y te sacarán los ojos. /прев. Гледай гарвани, да ти извадят очите, = Храни куче да те лае./

Важна е темата за противопоставянето между роднини и приятели. В по-малка част от събраните пословици на испански език се твърди, че по-важна е кръвната връзка.

Más vale gota de sangre que cuarto de amistad. /прев. По-важна е капка кръв, отколкото четвърт приятелство./

Sobre padre no hay compadre. /прев. По-важен е татко от кръстника./

Donde hay hijos, ni parientes ni amigos. /прев. Където има деца, не важат роднини и приятели./

No hay amigo tal como el pariente en el mal. /прев. Няма по-голям приятел от роднината в лош момент./

Подчертава се приятелството, което съществува между братя и сестри, а също и любовта, която ги свързва.

Quien no tiene hermano, no tiene pie ni mano. /прев. Който няма брат, няма ни ръка, ни крак./

Tres hermanos, tres fortalezas. /прев. Трима братя, три крепости./

Ama hermano a hermana, y marido a mujer sana. /прев. Брат сестра обича, а мъжът – здрава жена./

Брат за брата не печели, ама все го жели.

Брат милее за сестра, доде изстине меден съд; сестра за брата милее, доде изстине пръстен съд.

Освен това се цени братската вяност и помощ в трудни моменти.

En gran peligro, mejor es el hermano que el amigo. /прев. В голяма опасност е по-добре да имаш брат, отколкото приятел./

El hermano, para el día malo. /прев. Брат за лоши дни./

Брат за брата с глава заплава.

Брат за брата умира, но го и убива,

докато други роднини не са достойни за доверие.

Hermano ayuda, y cuñado aciña. /прев. Братът помага, а зетят – забива нож./

Що се отнася до дилемата кое е по-важно: приятелството или роднинството, обикновено се предпочита първото в ущърб на роднините, които човек не може сам да избира, както се случва с приятелите.

Más vale buen amigo que pariente ni primo. /прев. По-добре добър приятел от роднина или братовчед./

Más vale un amigo que cien primos. /прев. По-добре един приятел от сто братовчеди./

В една единица на български език се противопоставят роднина и приятел:

Зла година за роднина плаче, а неволя – за приятел.

В друга испанска паремия се отхвърлят всички: и приятели, и роднини.

Amigos, enemigos; parientes, serpientes; cuñados, mal bocado; y aun los mismos hermanos, librate Dios de sus manos. /прев. Приятели – неприятели; роднини – змии; зетьове и снахи – лоша хапка; и дори и самите братя; господ да те пази от ръцете им./

Обща идея и за испанската, и за българската традиция е предпочитането към добрите съседи пред роднините, които обикновено се намират по-далеч и не биха могли да помогнат в труден момент. Понякога човек може да разчита на комшиите и те се оказват по-близки и от роднините.

Добрият комшия е най-близък роднина.

Добрият комшия е и от брат по-голям роднина.

Buen vecindado, más que hermanado. /прев. Добър съсед е повече от брат; Добрият комшия е и от брат по-голям роднина./

¿Quién es tu hermano y tu primo? – Mi buen vecino. /прев. Кой ти е брат и братовчед? – Добрият ми съсед./

Más vale el vecino cercano que el pariente lejano. /прев. По-добре близкият съсед от далечния роднина./

Дори и да не може да се разчита винаги на роднините, те остават тези, които са ни необходими и в най-тежките моменти от живота ни:

Род рода не храни, тежко томува, кой го няма.

Свой своего не храни, но тежко му, който го няма.

Брат брата не храни, но тежко му, който го няма.

Метафорична е и пословицата на български език, която разкрива роднинството чрез близостта и приятелството между майките. В нея иронично се отбелязва липсата на истинска кръвна връзка.

Роднини са, майките им си сушили дрехите на едно слънце.

И на испански език съществуват подобни паремии, в които не кръвта, а доброжелателството е това, което свързва хората.

Ése es mi tío que quiere el bien mío; y quien no lo quiere, no es mi pariente. /прев. Чичо ми е този, който ми желае доброто, а този, който не ми го желае, не ми е никакъв роднина./
Quien bien me hace, ése es mi compadre. /прев. Който ми прави добро, той ми е кум./

Образът на семейството в паремиите може да бъде реконструиран и чрез концепта **дом**, който съдържа компоненти като **огнище**, **къща**, **дом**.

Бащино огнище – топло пепелище.
Човек без къща е като охлюв без черупка.
Всеки е на къщата си господар. /= Cada cual es rey de su casa./
Къща без жена се не върти.
Къщата не стои на земята, а на жената.
Без жена къща – без кофа кладенец. /= La casa sin mujer es como una mesa sin pan (прев. Къща без жена е като маса без хляб)./
Де няма жена, няма и къща.
Casa sin mujer, cuerpo sin alma viene a ser. /прев. Къща без жена е като тяло без душа./
Casa mía, casa mía, por pequeña que tú seas me pareces una abadía. /прев. Дом мой, колкото и да си малък, за мен си голям като абатство./
A cada pajarito le gusta su nido. /прев. Всяка птичка харесва своето си гнездо; = От дома по-хубаво няма./

Домът е център на семейството, в него човек винаги трябва да се чувства добре и свободен. Той изисква много грижи. Жената се намира в неговата основа.

Паремиите с компонент роднински термини отразяват взаимодействието между родствениците и са огледало на културата, социалните отношения и историческото развитие, характерни за носителите на езика.

Фразеологичните единици, изследвани в този труд, съдържат в своя лексикален състав термини, свързани с роднинството. На база на прегледания материал прави впечатление, че броят на паремиите, съдържащи термин роднина на испански език, е по-голям от тези на български език (377 срещу 243). Тази диспропорция може да се обясни с някои особености на испанския език като използването на много синоними, остарели думи и лексикални единици

със специфично значение. Широкото разпространение на пословиците с компонент роднински термини се дължи на историческата и социална значимост на даден исторически етап. Те са средство за опознаване и обобщаване на факти и явления от обществения живот.

С цел изясняване на основните тенденции анализираният фразеологичен корпус беше разделен на отделни фразеосемантични полета, които обаче са и неразривно свързани помежду си. Така бяха очертани образите на жената, мъжа, бащата, майката, децата и други членове на семейството. И за българската, и за испанската култура характерна ценност е близостта с роднините, макар че техният състав е различен за двата социума. Ако за испанците кръгът на близките роднини се ограничава в рамките на нуклеарното семейство (баща, майка, син, дъщеря), то представителите на българското общество имат близко отношение и с по-възрастните поколения. Във връзка с кръвното и некръвното родство и за двете съпоставяни култури е характерно предимството, което се отдава на близките и човешки отношения пред лошите и неприятелски между роднини.

Традиционният модел на брак в двете общества също е доста подобен. Той представлява патернален съюз, в който мъжът заема позицията на лидер. За такъв модел на съпругески взаимоотношения е характерно ясно разграничаване на ролите: мъжът е по-активен, с по-висока степен на образование и той е длъжен да се грижи за осигуряване на семейството, а жената е майка и домакиня. Положението на жената почти изцяло е зависело от мъжа, макар че понякога се е допускало и партньорство в междуличностните взаимоотношения между съпрузите. Тази йерархия се е установявала още в първите дни на брака и се е поддържала от Църквата (православната в България и католическата в Испания) и от политическите институции. Бракът доста често се е асоциирал със сделка, при която трябвало да се свържат семейства, равни по положение или да се подобри и издигне статусът на един от съпрузите. Съвременното развитие на двете общества е довело и до промени в брачната институция. Този традиционен модел вече е придобил нови форми на съвместно съжителство, без задължителното сключване на църковен или граждански брак. Все повече българки и испанки не се страхуват да останат неомъжени, нещо почти немислимо в миналото.

Културологичните характеристики на функциониране в нуклеарното семейство в съпоставяните общества не се различават особено. Единствената отлика е, че в българското общество ролята на по-възрастното поколение, т.е. баба и дядо, е все още много голяма.

Децата се явяват най-голямото богатство за едно семейство. Обикновено се е поощрявал техният по-голям брой, като е характерно предпочитанието на синовете пред дъщерите. Дори в испанската традиция съществуват стереотипи, според които по-големият брой деца, в частност дъщери, води до икономически затруднения в семейството.

Възпитанието на децата трябва да бъде строго, не се поощрява глезенето, като дисциплината и образованието са фактори, които могат да способстват за успешното по-нататъшно реализиране в обществото.

Що се отнася до съпоставянето на всеки един от двамата родители, то об-разът на майката се характеризира с безусловна обич и грижа, докато бащата символизира реда и опита.

Наложи се изводът, че явлението семейство, неговата структура и меж-дуличностните отношения вътре в него са общи за българския и испанския език. Сходството във фразеологичните единици, включени в тази тематика, говори за определени общи моменти в начина на мислене и изразяване на но-сителите на двата езика. От друга страна, подчертаните различия се обясняват с индивидуалността на историческия опит и самобитността на културата на двете общества.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алмела Перес, Севиля Муньос 2000: Almela Pérez, R.; Sevilla Muñoz, J. Paremiología contrastiva: propuesta de análisis lingüístico. // Revista de investigación lingüística, № 1, Vol. III, 7–47.
- Гарсия Йело 2007: García Yelo, M. La percepción de la familia a través de los refranes españoles. // Actas del I Congreso Internacional de Lengua, Literatura y Cultura Española: La didáctica de la enseñanza para extranjeros. Onda: JMC, 229–245.
- Георгиева 2005: Георгиева, С. Представление мъжчинах во фразеологии (часть II) // Грани слова: Сборник научных статей к 65 – лети' проф. В. М. Мокиенко. Москва: ЭЛПИС, 170–181.
- Георгиева 2008: Георгиева, С. Образ женщины во фразеологии (на материале русского и болгарского языков) // Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография (в памет на проф. д-р Кети Анкова-Ничева). София: БАН, 64–70.
- Доброволски 1997, 1998: Добровольский, Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии (I). (II) // Вопр. Языкознания, Москва № 6, 37–48; № 6, 48–57.
- Кампос, Барейя 1975–1993: Campos J.; Barella, A. Diccionario de refranes. Madrid: Espasa – Calpe.
- Калдиева-Захариева 2013: Калдиева-Захариева, С. Българска фразеология. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Китанова 2009 а: Китанова, М. Концептът жена в българските и руските пословици и поговорки. // Български език, год. LVI, кн. 2, 46–55.
- Китанова 2009б: Китанова, М. Отношенията между родители и деца според българските пословици // сп. Българска реч, год. XV, кн. 1–2, 81–88.
- Китанова 2010: Китанова, М. Концептът семейство в българските пословици и поговорки. // Етнолингвистични етюди, Велико Търново: Знак 94, 99–134.
- Комбе 1996а: Combet, L. Los refranes: origen, función y futuro // Paremia, 5, 11–22.
- Комбе 1996б: Combet, L. Los refranes en la literatura. // Euskera: Trabajos y actas de la

- Real Academia de la Lengua Vasca, 41/2, 821–839.
- Кореас 2000*: Correas, G. Vocabulario de refranes y frases proverbiales. Edición de Louis Combet, revisada por Robert James y Maïté Mir-Andreu. Madrid: Editorial Castalia.
- Мартинес Клейсер 1982 (1953)*: Martínez Kleiser, L. Refranero general ideológico español. Madrid: Editorial Hernando.
- Омайников 1993*: Омайников, З. Испански пословици София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, ДФ „Наука и изкуство“.
- Паскуал Лонес 2010*: Pascual López, X. La mujer en la paremiología española de origen latino y griego: ámbito doméstico y vida conyugal. //Itinerarios, Warszawa vol. 11/ 2010, 155–173.
- Паскуал Лонес 2012*: Pascual López, X. Fraseología española de origen latino y motivo grecorromano. Tesis doctoral, Lleida; www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/84020/Txpl1de1.pdf;jsessionid... (12.08.2015)
- Потие 1990*: Pottier, B. El refrán, entre lo cultural y lo universal. //Actas do III Congresso Internacional da Lingua Galego-Portuguese na Galiza. Orense, Associaçom Galega da Lingua, 277–287.
- Сбарби и Осуна 1943*: Sbarbi y Osuna, J. M. Gran diccionario de refranes de la lengua española. Buenos Aires: Joaquin Gil (ed.).
- Севиля Муньос 2002*: Sevilla Muñoz, J. El refrán: síntesis de experiencia. // La Palabra. Expresiones de la tradición oral. Salamanca: Centro de Cultura Tradicional. Diputación de Salamanca, 71–93.
- Стойкова 2007*: Стойкова, С. Български пословици и поговорки. София: Колибри.
- Суарес 2004*: Suárez, M.A. „Terribles novercae“: Las unas y las otras, Myrtia. // Revista de Filología Clasica, 19, 131–143; <http://revistas.um.es/myrtia/article/view/46161/44201> (26.01.2015)
- Фернандес Понсела 2002*: Fernández Poncela, A. M. Estereotipos y roles de género en el refranero popular. Barcelona: Anthropos Editorial.